

Architectuur Depot cvba
Langstraat 76
3630 Maasmechelen
T +32 89 48 05 50
F +32 89 48 05 59
info@architectuurdepot.be
www.architectuurdepot.be

BTW BE 0823.254.242
RPR TONGEREN
IBAN BE26 3630 6881 0729
BE43 0689 0089 4601

OPMAAK VAN EEN BEHEERSPLAN

BEHEERSPLAN PAROCHIEKERK SINT-URSULA MET KERKHOF EN KERKHOFMUUR & PASTORIJ MET TUIN

Naam van het onroerend erfgoed: Parochiekerk Sint-Ursula met kerkhofmuur & Pastorie Sint-Ursulaparochie met tuin en kerkhof

Ligging: Burgemeester Voetslaan, 3990 Peer

Beschermingsbesluit: 'Parochiekerk Sint-Ursula met kerkhofmuur' beschermd als monument bij MB. 3497, dd. 28-10-1999 & 'Pastorie Sint-Ursulaparochie met tuin en kerkhof' beschermd als dorpsgezicht bij MB. 3497, dd. 28-10-1999.

Beheersplan opgemaakt door: Architectuur Depot cvba, Langstraat 76, 3630 Maasmechelen

Opdrachtgever: Stad Peer, Zuidervest 2a, 3990 Peer

Datum ter goedkeuring ingediend: 19-11-2019

VOORWERP VAN DE AANVRAAG

Dit document omvat het beheersplan voor de parochiekerk Sint-Ursula met kerkhof en kerkhofmuur en de pastorie met tuin, gelegen te Kleine-Brogel (Peer) zoals bedoeld in het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 in verband met het beheer van onroerend erfgoed.

Aanvrager : Stad Peer, Zuidervest 2a, 3990 Peer

Ontwerper : Architectuur Depot cvba, Langstraat 76, 3630 Maasmechelen

INHOUD

OPMAAK VAN EEN BEHEERSPLAN	1
1. IDENTIFICATIE VAN HET ONROEREND ERFGOED	4
1.01. Identificatie en afbakening	4
1.02. Beheersplan	4
2. HISTORISCHE NOTA	5
2.01. Situering & historie.....	5
2.02. Bouwhistorische analyse.....	14
3. INVENTARISATIE VAN DE ERFGOEDELEMENTEN	18
3.01. Opmetingsplannen	18
3.02. Sint-Ursulakerk.....	18
3.03. Kerkhof & kerkhofmuur	25
3.04. Pastorij & pastorijs-hof.....	27
3.05. Diagnosenota.....	28
4. BESCHRIJVING VAN DE ERFGOEDWAARDEN	33
4.01. Architectuurhistorische waarde.....	33
4.02. Historische waarde	33
5. VISIE OP TOEKOMSTIG BEHEER	34
6. BEHEERSMAATREGELEN	36
6.01. Dringende instandhoudingswerken	36
6.02. Eenmalige werken	36
6.03. Onderhoudswerken	42
7. OPVOLGING EN EVALUATIE.....	43
7.01. Chronologie van de eenmalige werken	43
7.02. Restauratiewerken.....	43
7.03. Onderhoudswerken	43
8. BIJLAGEN	44

1. IDENTIFICATIE VAN HET ONROEREND ERFGOED

1.01. Identificatie en afbakening

Adres: Burgemeester Voetslaan zonder nummer & Pieter Breugellaan zonder nummer, 3990 Peer.
Kadastraal: 2°Afd., sectie A, nrs. 296b, 298b, 300e, 300k, 301k en 327.

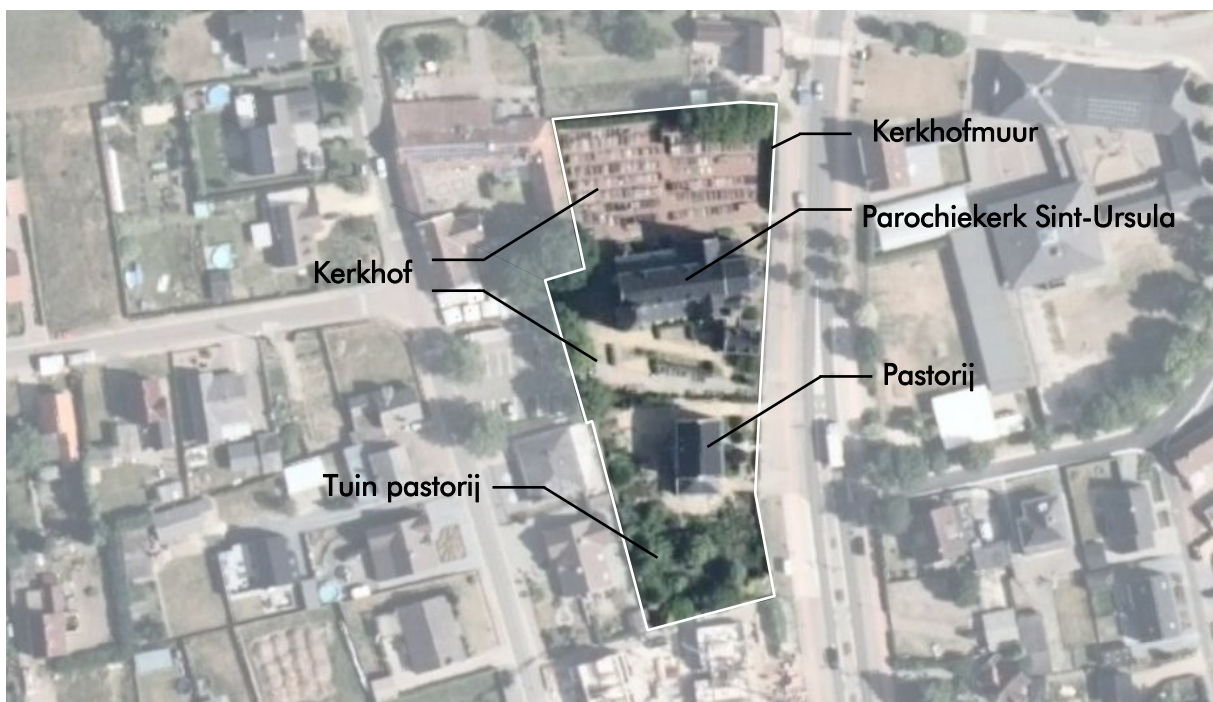
Voor dit perceel is er geen RUP, noch BPA of verkaveling van toepassing. Op het gewestplan is het perceel aangeduid als woongebied met landelijk karakter (gewestplan Neerpelt – Bree).

De parochiekerk en de kerkhofmuur zijn beschermd als monument bij besluit OL001302 dd. 28-10-1999. De Sint-Ursulaparochie met tuin en het kerkhof zijn beschermd als dorpsgezicht, eveneens bij besluit OL001303 dd. 28-10-1999.

Zie bijlage 8.01 Kadastrale afbakening

1.02. Beheersplan

De opmaak van het beheersplan omvat het als monument beschermd pand op kadastrale nummer 298b, namelijk de parochiekerk Sint-Ursula en bijhorende kerkhofmuur op kadastrale nummers 296b, 300e en 327. Daarnaast wordt eveneens het dorpsgezicht van de pastorie van de Sint-Ursulaparochie met tuin en het kerkhof rondom de parochiekerk opgenomen (kadastrale nummers 301k en 300k). De Sint-Ursulakerk is een neogotische kruisbasilica herbouwd in 1908 met een 15de-eeuwse toren die nog dateert van de oorspronkelijke kerk. De kerk doet dienst als parochiekerk van de Sint-Ursulaparochie. Rondom de kerk bevindt zich het kerkhof, tegenwoordig nog steeds in gebruik, dat enkele grafstenen uit de 17de en 18de eeuw bezit. Het kerkhof is afgebakend door een bakstenen kerkhofmuur. Ten zuiden van de kerk herkennen we de pastorie. Deze was oorspronkelijk elders gelegen, op verdere afstand van de kerk, tot de toenmalige pastoor in 1895 besloot een nieuwe pastorie te bouwen op de huidige locatie. Vandaag is het gebouw in eigendom van de kerkraad en een sociale huisvestingsmaatschappij. De tuin heeft vandaag eerder een publiek karakter voor wandelaars.

2. HISTORISCHE NOTA

De historische nota handelt over de parochiekerk Sint-Ursula met kerkhofmuur, het kerkhof zelf en de pastorie met tuin. De kerk en de kerkhofmuur zijn beschermd als monument sinds 1999 omwille van de historische, meer bepaald architectuurhistorische, waarde. De pastorie met tuin en het kerkhof zijn beschermd als dorpsgezicht sinds 1999, omwille van de historische waarde. Deze nota geeft eerstens een inzicht in de historie van de site en haar context. Er wordt aan de hand van kadasterplannen en foto's een beeld gevormd van de evolutie die de site heeft doorlopen. Vervolgens wordt er in detail ingegaan op de bouwhistorische evolutie van de verschillende gebouwen die deel uit maken van de site.

2.01. Situering & historie

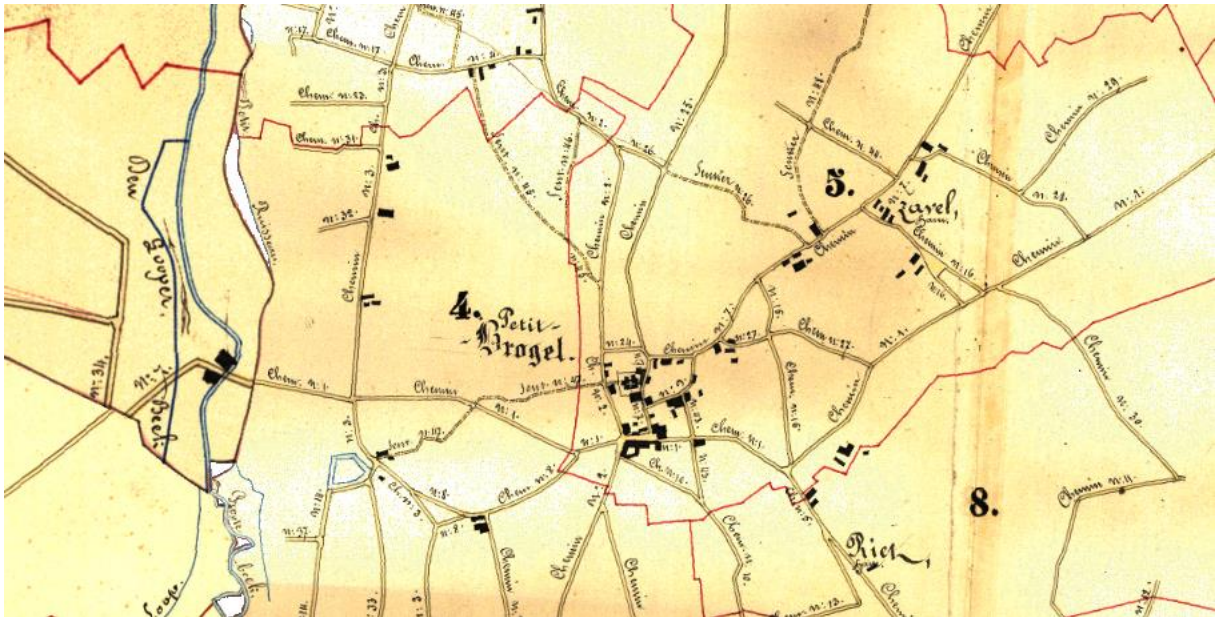
Kleine-Brogel¹

Een eerste vermelding van het dorp Kleine-Brogel dateert uit 1222. Het wordt destijds in een oorkonde vermeld als 'Minor Brogela'. De naam verwijst enerzijds naar de grootte van het gebied in verhouding tot het aangrenzende dorp Grote-Brogel. Tot het einde van de 19de eeuw kende het dorp een min of meer constant inwonersaantal van 250 tot 300 inwoners. Daarnaast verwijst de naam naar het landschap: een moerassig, laag landschap begroeid met klein struikgewas (vergelijkbaar met de term broek). Het dorp werd voornamelijk gekenmerkt door heidegronden, akkers en bossen. Kleine-Brogel is vanouds een gesloten landbouwgemeenschap, met verschillende kleine kernen gevormd door de grote boerderijen. Deze structuur herkennen we onder andere op de Ferrariskaart (1771-1778) en de Atlas der Buurtwegen (1841). Gedurende de 17de eeuw zijn er teutenfamilies actief: handelaars voeren hun koopwaar uit naar het buitenland met een stijgende welvaart in hun thuisdorp tot gevolg. Vandaar dat Kleine-Brogel tot 1970 als zelfstandige gemeente functioneert, vervolgens vindt de fusie tussen Kleine-Brogel en Peer plaats.

Figuur 1, Ferrariskaart, 1771-1778 (Geopunt)

¹Orlent, Schalley & Van de Sijpe, 2008, p 9 - 15; Agentschap Onroerend Erfgoed, 2017a

Figuur 2, Atlas der Buurtwegen, 1841 (Geopunt)

In de tweede helft van de 20ste eeuw vindt er een aanzienlijke verdichting van het dorp plaats. Een kaart uit 1971 toont de vergroeiing van de verschillende oude kernen. Tot op vandaag vertoont Kleine-Brogel geen wezenlijke kern, maar een eerder verspreide bebouwing. In de loop van de 20ste eeuw verwierf Kleine-Brogel bekendheid wegens zijn militaire basis. Deze neemt nog steeds een derde van de totale oppervlakte in. Er is geen verdere ontwikkeling van beduidende industrie, waardoor het merendeel van de inwoners buiten de gemeente werkzaam is.

Figuur 3, Luchtfoto, 1971 (Geopunt)

Over de oorsprong van de parochie Kleine-Brogel zijn er verschillende verhalen terug te vinden. In eerste instantie werd verondersteld dat de parochie werd opgericht door het klooster van Aldeneik. Doch blijkt uit oude documenten dat de kerk zich oorspronkelijk in handen van de abdij van Sint-Truiden bevond. De eerste kerk (of kapel) was vermoedelijk afhankelijk van Grote-Brogel of de moederkerk in Peer. Reeds voor 1222 werd de kerk van Kleine-Brogel zelfstandig en werd een eerste pastoor door de abdij van Sint-Truiden benoemd. Rond 1555 zouden de rechten overgenomen worden door het kapittel Aldeneik die het beheer in handen heeft tot aan de Franse revolutie. De parochie werd toegewijd aan patroonheilige Ursula van Keulen, patroonheilige van de leraressen en de kinderen. Het betreft een zeldzame patroonheilige, die in België enkel in Lanaken, Eigenbilzen en Luik voorkomt. De oorsprong van de

verering van Sint-Ursula is terug te brengen tot Keulen, al is het onduidelijk welke verbinding er is tussen Kleine-Brogel en Keulen.

St.-Ursulakerk²

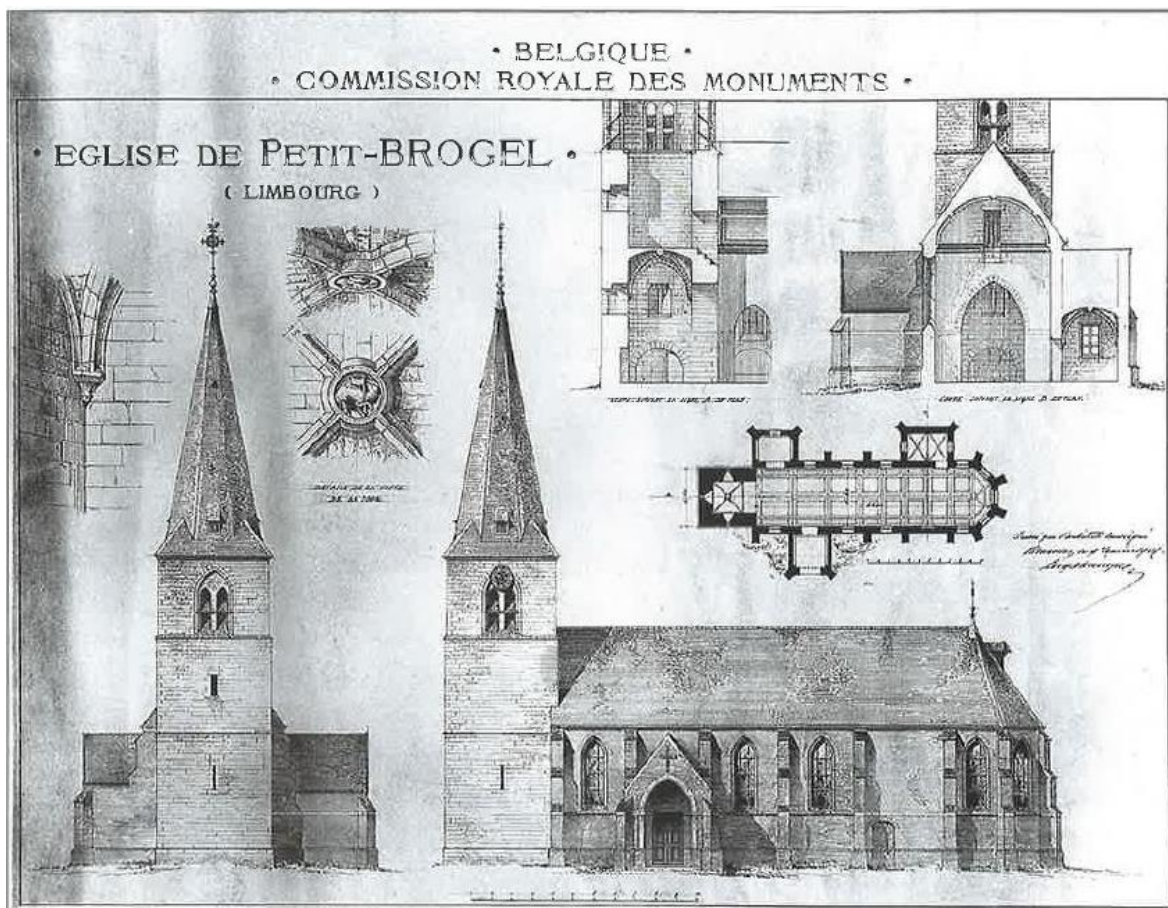
Een eerste vermelding van de Sint-Ursulakerk van Kleine-Brogel is terug te brengen tot 1222. Een oorkonde vermeldt in deze periode dat de kerk jaarlijks een 'zilverlinge' diende te betalen aan de abdij van Sint-Truiden, die destijds de rechten over de kerk beheerde. Over het uitzicht van deze kerk is er geen informatie bekend. In de 15de eeuw wordt er een nieuwe kerk in mergelsteen opgetrokken, op de locatie van de huidige kerk. De kerk is reeds op diverse historische kaarten aangeduid, waaronder de Fricx-kaart (1712) en de Ferrariskaart (1771-1778). De Atlas der Buurtwegen (1841) toont duidelijk de vorm van de oude kerk.

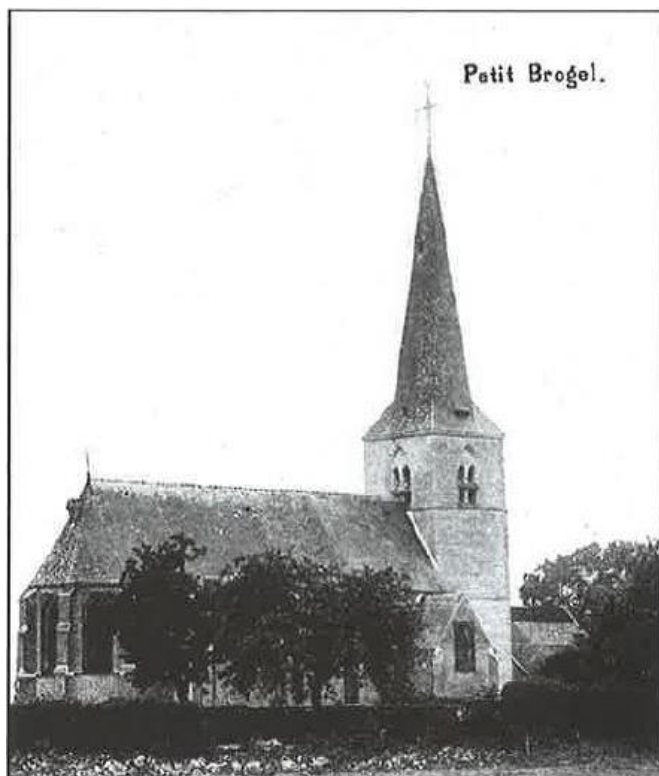
Figuur 4, Atlas der Buurtwegen, 1841 (Geopunt)

In de volgende eeuwen zal de kerk meermaals (plaatselijk) gerestaureerd worden (zie bouwhistorische analyse) tot de kerkfabriek onder impuls van pastoor Jacobus Vencken (1865-1933) in 1905 besluit dat er nood is aan een groter kerkgebouw. Na een polemiek over het al dan niet uitbreiden of herbouwen van de kerk, wordt in 1907 bij koninklijk besluit de machtiging tot het optrekken van een nieuw kerkgebouw verleent. Architecten Hyacinthus Martens (Stevoort) en Vincentius Lenertz (Leuven) worden aangesteld als ontwerpers. Naar hun mening was er enkel een architecturaal karakter terug te vinden in de kerktoren, ze besluiten dan ook om de 15de-eeuwse toren te integreren in de nieuwe kerk en de stijl van de toren door te trekken in het kerkgebouw.

² Orlent, Schalley & Van de Sijpe, 2008, p. 17, 77-88; Zeven Torens, 1998, p. 35-38; Agentschap Onroerend Erfgoed, 2017b

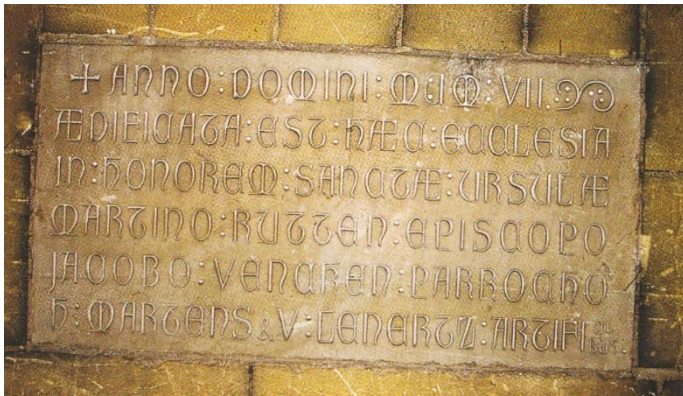

Figuur 5, Opmeting door Dhuicque van de oude kerk, 1907 (Orlent, Schalley & Van de Sijpe, 2008)

Figuur 6, Oude kerk voor de afbraak, 1906 (Orlent, Schalley & Van de Sijpe)

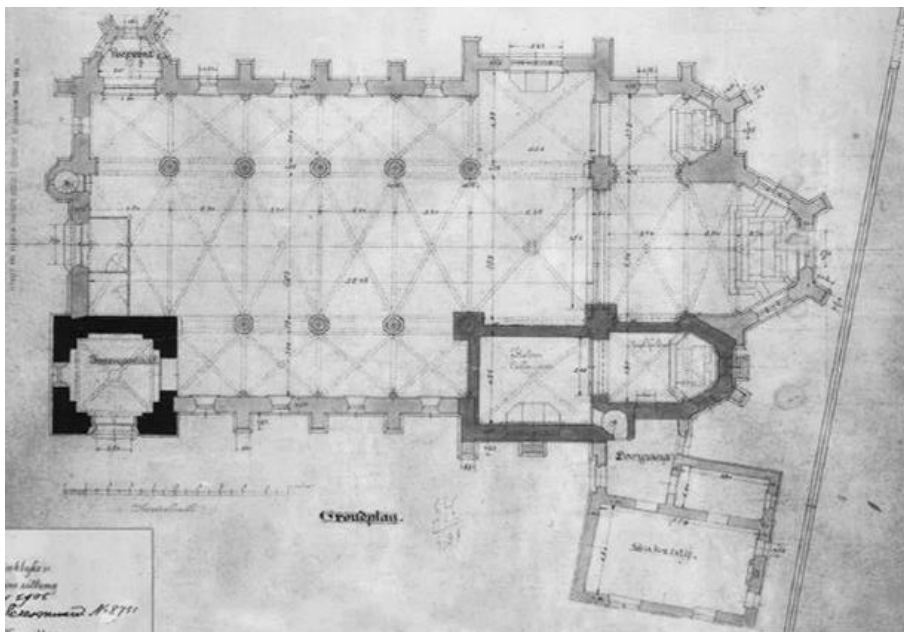
De afbraakwerken starten in 1907, het plaatselijke schoolgebouw dient tijdelijk als noodkerk. Aannemer Janssen-Corstjens uit Neerpelt staat in voor de bouwwerken. De eerste steenlegging vindt plaats op 29 juli 1907, deze steen is vandaag nog te herkennen in het hoofdaltaar en vermeldt het Latijnse opschrift (vrij vertaald) 'In het jaar onzes Heren 1907 is deze kerk gebouwd ter ere van de Heilige Ursula. Martinus Rutten: Bisschop. Jacobus Vencken: Pastoor. H. Martens, V. Lenertz: architecten'.

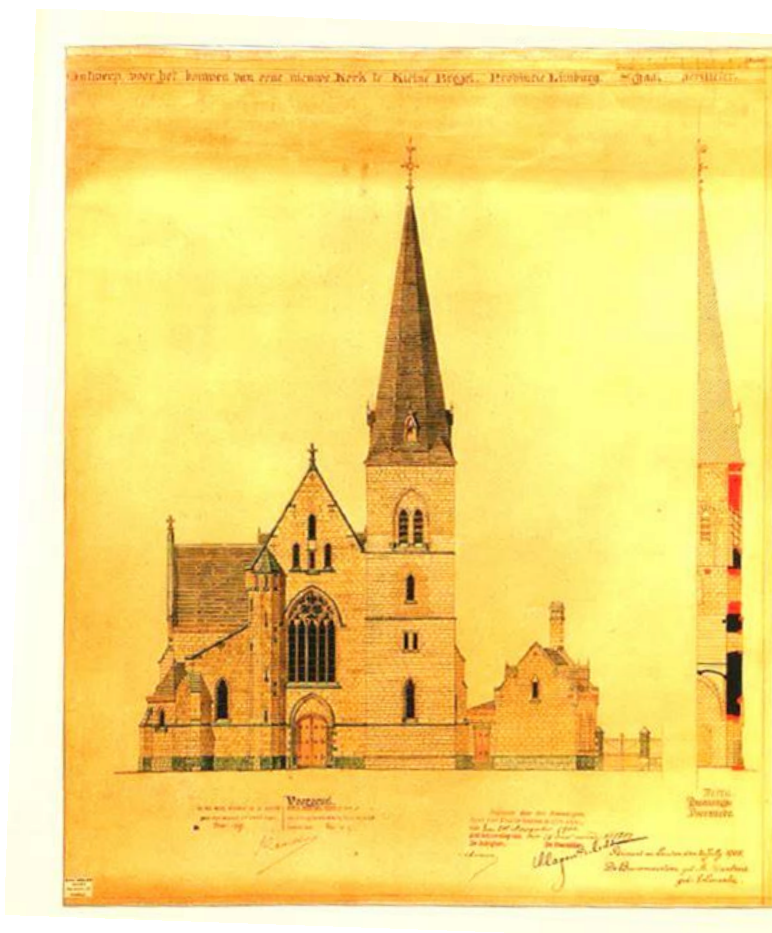
Figuur 7, Eerste steenlegging (Orlent, Schalley & Van de Sijpe)

Bij de heropbouw wordt de torenspits weggenomen zodat de toren verhoogd kan worden. De oorspronkelijke toren met drie geledingen wordt 5,50 meter verhoogd: de eerste geleding wordt verhoogd met 3,50 meter, de derde geleding met 2 meter. Er wordt een totaal van drie geledingen behouden, al verdelen de waterlijsten de toren visueel in vier delen. Wanneer we de plannen van de oorspronkelijke toren vergelijken met deze van de restauratie, zien we dat er eveneens in de muuropeningen wijzigingen zijn doorgevoerd door Martens en Lenertz. De oorspronkelijke enkele lichtpleet in de eerste geleding van de westgevel wordt verbreed tot een lancetvenster. Het smalle venster in de tweede geleding wordt verdubbeld en betrokken bij de eerste (verhoogde) geleding. De tussenliggende waterlijst wordt verwijderd zodat de oude eerste en tweede geleding worden samengevoegd. De nieuwe tweede geleding (en dus originele derde geleding) behoudt zijn hoogte, al zet deze nu aan op een hoger peil. De galmgaten worden gedicht en herleid tot een lancetvenster. De nieuwe derde geleding (nu 6 meter hoog) wordt voorzien van twee grotere galmgaten onder een gedrukte spitsboog.

De nieuwe kerk wordt in gebruik genomen op 19 april 1908. Het kerkgebouw ondergaat in de 20ste eeuw opnieuw enkele beperkte restauraties (zie bouwhistorische analyse) met tenslotte de algemene restauratie in 2005 – 2007. Het kerkgebouw toont vandaag nog steeds de geleding en materialisatie van de kerk uit 1907 met de 15de-eeuwse toren.

Figuur 8, Grondplan nieuwe kerk door H. Martens en V. Lenertz, 1905 (Orlent, Schalley & Van de Sijpe)

Figuur 9, Westgevel nieuwe kerk door H. Martens en V. Lenertz, 1905 (Orlent, Schalley & Van de Sijpe)

De eerste orgel in de Sint-Ursulakerk dateert van 1776, toen toenmalig pastoor Tielens op eigen kosten een orgel liet bouwen door de gebroeders Gilmann (Aken). Deze zou in 1860 grondig vernieuwd worden door orgelbouwer Van Dinter (Weert). Bij de herbouw in 1907-1908 werd besloten om een nieuw, groter orgel te plaatsen. Architect van de kerk, V. Lenertz, ontwierp een neogotische orgelkast die werd

uitgevoerd door orgelbouwer Vermeulen en zonen (Weert). Het betreft een van de weinige orgelkasten ontworpen door architect Lenertz. In 1927 zou het orgel voorzien worden van een elektrische motor op de blaasbalk. In 1963 zou een volledige restauratie plaatsvinden onder leiding van firma Joris (Averbode). Een laatste grondige onderhoudsbeurt wordt uitgevoerd in 1989 door firma Triki (Berchem).

Een eerste vermelding van de klokken in de Sint-Ursulakerk dateert uit 1798. Men spreekt destijds over de twee klokken uit 1510 en 1511: de Dimfnaklok (of Tiendenklok) en de Annaklok (of Angelusklokje), beiden gegoten door de gebroeders Moer uit Den Bosch. De derde klok, de Mariaklok, wordt toegevoegd tussen 1827 en 1847. Het betreft een klok gegoten door Mechelaar Jan Zeelstman in 1445. Bij de herbouw van de toren in 1908, werden de klokken tijdelijk elders opgeslaan en uiteindelijk terug opgehangen in de verhoogde toren door M. Michiels. De klokken zijn vandaag nog aanwezig en vormen nog steeds een zeer waardevol onderdeel van de kerkschat.

Het mechanisch torenuurwerk dateert van 1908 en werd destijds uitgevoerd door Michiels – Moermans (Mechelen). Het uurwerk bestaat uit twee delen, de grote klok slaat op het uur, de kleinere klok op het halfuur. Aan de toren werden drie wijzerplaten geplaatst. Het mechanisch uurwerk is niet meer in gebruik sinds de automatisering in 1990. In 2006 werd het verplaatst naar het torenmuseum in de Sint-Trudokerk te Grote-Brogel.

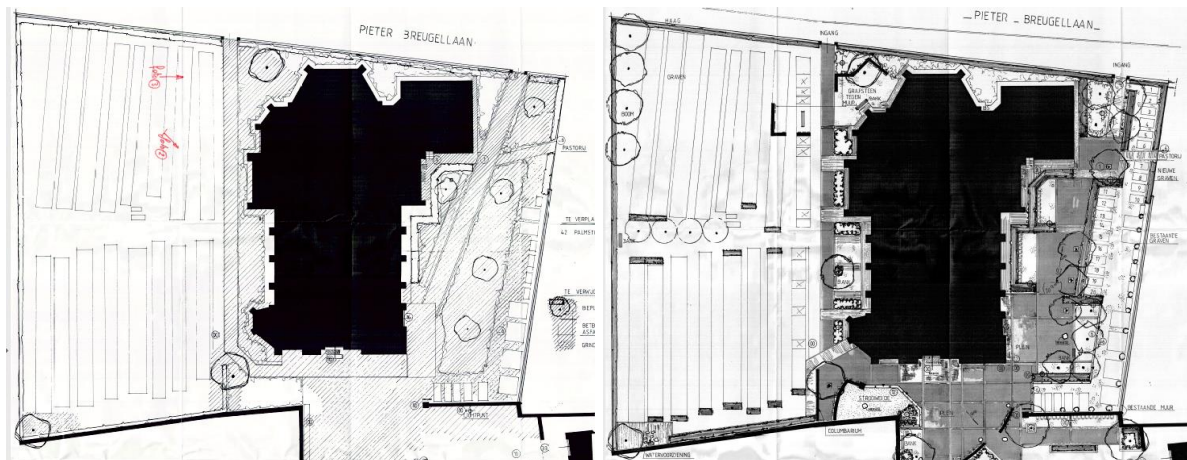
Figuur 10, Mariaklok, Dimfnaklok en Annaklok (Orlent, Schalley & Van de Sijpe)

Kerkhof & kerkhofmuur

De eerste geschriften over de kerkhofmuur dateren van 1668. Een verslag van een bezoek van de aartsdiaken aan de Sint-Ursulakerk vermeldt dat het kerkhof voorkomt als een 'open markt' en van een omheining voorzien dient te worden. De Atlas der Buurtwegen (1841) vertoont reeds een duidelijke muur aan de zuidkant van de kerk (zie figuur 4). In 1846 wordt een nieuwe kerkhofmuur opgetrokken. Bij de herbouw van de kerk (1907-1908) wordt opnieuw een nieuwe kerkhofmuur geplaatst. In 1996 wordt deze kerkhofmuur hersteld en wordt de ruimte rondom de kerk aangelegd. De lindebomen worden bij deze heraanleg geplant. De structuur van het kerkhof wordt grotendeels behouden, enkel aan de zuidzijde worden de haagstructuren aangepast. In 1999 wordt het kerkhof zelf heringericht door ontwerpers Claessen en Van Dyck uit Wijchmaal. Bij de totaalrestauratie in 2005-2007 wordt de aanleg rondom de kerk opnieuw aangelegd. In 2011 wordt bij de restauratie van de pastorie het zuidelijke gedeelte van de kerkhofmuur (aangrenzend aan het pastoriehof) volledig gerestaureerd. In 2018 werd er opnieuw een herinrichtingsplan voor het kerkhof opgesteld, deze werken zijn momenteel in uitvoering.

Oude kaarten vertonen steeds een kerkhof aan zowel noord-, oost- als zuidzijde. Er is weinig geweten over de opbouw van het kerkhof doorheen de geschiedenis, tevens ontbreekt beeldmateriaal. Vandaag zijn de oudste graven (17de en 18de eeuw) op het kerkhof gesitueerd aan de zuidzijde van de kerk, langs

de kerkhofmuur. Het grootste gedeelte van het kerkhof bevindt zich aan de noordzijde, waar graven uit de 20ste en 21ste eeuw terug te vinden zijn.

Figuur 11, Verfraaiing begraafplaats, bestaande en nieuwe toestand, 1996 (Ontwerpbureau voor groene ruimten)

Pastorij & pastorijhof³

Ten zuiden van de Sint-Ursulakerk bevinden zich de pastorie en het pastoriehof. Er is voor het eerst sprake van een pastorie aan de kerk in de 17de eeuw, verscheidene documenten spreken van branden in de pastorie, al is er geen informatie over de schade. De grootste brand zou plaatsvinden in 1727, waarbij de pastorie grotendeels vernield wordt. Er was sprake van opzettelijke brand, aangezien in dezelfde periode naburige pastorieën eveneens werden getroffen. Onder druk van de aartsdiaken wordt er gezocht naar financiële middelen voor de herstellingswerken. Deze zouden uiteindelijk hoofdzakelijk door de pastoor zelf aangereikt worden, met beperkte steun van de gemeente en het Armenbestuur. In 1748 ijvert pastoor Tielens voor een nieuwe pastorie. Het zou een langdurig proces worden tussen de parochie en de gemeente, dat uiteindelijk in 1773 in Rome werd beëindigd door een minnelijke schikking. De gemeente stelt een grond ter beschikking in de Zavelstraat (op aanzienlijke afstand van de kerk) en zorgt door middel van een rondhaling voor het kapitaal. De nieuwe pastorie wordt in 1776 opgetrokken. In 1890 bleek de pastorie niet meer te voldoen aan de noden van de toenmalige pastoor en beslist het kerkbestuur om op eigen kosten een nieuwe pastorie op te richten. Anna Maria Thielen schenkt daarvoor in 1892 haar boerderij gelegen aan de kerk, zodat de pastorie ditmaal aan de zuidzijde van de kerk kan opgetrokken worden. Op het primitief kadaster (1844) herkennen we diverse bebouwing op het huidige perceel van de pastorie, vermoedelijk duiden deze op de toenmalige boerderij.

³ Orlent, Schalley & Van de Sijpe, 2008, p. 40-41, 77-88; Agentschap Onroerend Erfgoed, 2017c

Figuur 12, Primitief kadasterplan, 1844 (Kadaster)

Architect Martens uit Stevoort wordt aangesteld als ontwerper. Op 1 mei 1895 wordt de nieuwe pastorie plechtig in gebruik genomen door pastoor Simons. De oude pastorie op de Zavelstraat zou in 1966 gesloopt worden.

Figuur 13, De pastorie en de oude kerk, 1895-1905 (Orlent, Schalley & Van de Sijpe)

In 2011 wordt door de gemeente de vergunning uitgereikt voor het transformeren van de pastorie tot twee woningen. Gedurende deze werken wordt de pastorie eveneens volledig gerestaureerd (zie bouwhistorische analyse). De uiterlijke wijzigingen beperken zich tot het slopen van de uitbouw (garage) aan de noordzijde, het toevoegen van twee vensters aan de kopse gevels en het voorzien van een brandluis.

Het pastoriehof is doorheen de jaren anders aangelegd, doch zijn de grenzen van het perceel bewaard gebleven. De afbakening die we herkennen op de primitieve kadasterkaart (zie eerder), herkennen we tegenwoordig nog. De hoge omheining aan de voorzijde werd opgetrokken bij de bouw van de nieuwe pastorie in 1895 (zie ook figuur 13), vandaag herkennen we slechts een deel hiervan. Aan de voorzijde

bevindt zich tegenwoordig slechts een lagere muur in metselwerk. De huidige aanleg dateert van 2011, toen de pastorie verbouwd werd. Over de vroegere aanplanting zijn geen gegevens bekend.

2.02. Bouwhistorische analyse

Sint-Ursulakerk⁴

De Sint-Ursulakerk is naast de reeds vermeldde grote bouwperiode ook verschillende kleinere restauraties en wijzigingen ondergaan. De onderstaande tijdlijn geeft een chronologisch overzicht van de toestand van het kerkgebouw en alle (bekende) uitgevoerde werken.

1222	eerste vermelding van de Sint-Ursulakerk
15 ^{de} eeuw	nieuwe kerk wordt opgetrokken
1646	kerkgebouw bevindt zich in een ruïneuze toestand (bezoek aartsdiaken)
1663	herstelling (mogelijks)
1668	omheining rondom kerkhof wordt geplaatst op advies van de aartsdiaken
17 ^{de} - 18 ^{de} eeuw	slechte toestand
16 ^{de} - 18 ^{de} eeuw	betwistingen over het onderhoud: gemeente/pastoor/kapittel van Aldeneik
1646 - 1726	kerkschip bevindt zich in een ruïneuze toestand
1625 - 1796	hoogdringende werken uitgevoerd door de kerkfabriek
1645	bouw van het oksaal
1698	verbouwing van het oksaal
1682 en 1700	kleine klok wordt herhangen
+/- 1726	bouw sacristie
1736	herstelling van de glasramen
1738	herstelling van de vloer (ingevallen door verzakte graven)
1776	plaatsen van het orgel
1778	eerste vermelding van de klokken
1782	herstelling van de toren, het portaal en de doopkapel
1810	nieuwe leien op toren
1820 en 1846	metselen kerkhofmuur
1827 – 1847	toevoegen derde klok (mariaklok)
1829	herstelling van de glasramen
1846	nieuwe kerkhofmuur
1860	grondige vernieuwing van het orgel (gebroeders Gilmann, Aken)
1873-1874	heraanleg van de vloer (plaatsen van nieuwe altaren) grondige vernieuwing van het kerkkoor
13 mei 1907	start afbraakwerken
29 juli 1907	eerste steenlegging van de heropbouw: behoud en verhoging 15 ^{de} -eeuwse toren, wijziging oorspronkelijke geledingen en muuropeningen (restauratie torenspits, nieuw torenkruis en -haan) herbouw kerkschip nieuw orgel (Vermeulen, Weert) nieuw torenuurwerk (Michiels-Moermans, Mechelen).
19 april 1908	kerk in gebruik
1919	nieuw hoofdaltaar met marmeren altaartafel en een retabel en tabernakel in edelsmeedwerk (nog in gebruik - gerestaureerd in 1993)
1927	elektrische motor op blaasbalk van de orgel

⁴ Orlent, Schalley & Van de Sijpe, 2008, p. 17, 77-88; Zeven Torens, 1998, p. 35-38; Agentschap Onroerend Erfgoed, 2017b

1932	nieuwe glasramen in doopkapel (Van Hulzen en Zonen, Herentals)
1957-1962	grote herstellingswerken aan de toren en de kerkdaken (De Niel, Neerpelt & Dijkmans, Hamont)
1963	volledige restauratie van het orgel (Joris, Averbode)
1956	nieuwe verwarmingsinstallatie
1978	buitenschilderwerken (Timmers)
1989	grondige onderhoudsbeurt orgel (Triki, Berchem)
1990-1991	herstellingswerken van de toren (vochtindringing duwt het parament en de plint naar buiten)
1990	installatie programma-uurwerk elektronische luidinstallatie Maria- & Dimfnaklok
1993	restauratie hoofdaltaar
1994	buitenschilderwerken (Woutim)
1996	vernieuwing elektriciteit - nieuwe kroonluchters
28 oktober 1999	bescherming als monument en dorpsgezicht
2001	beslissing tot grondige restauratie
2005 – 2007	restauratie fase 1: daken en gevels (zie verder)
2005	elektronische luidinstallatie Annaklok
2006	torenuurwerk wordt verhuisd naar torenmuseum
2011	restauratie fase 2: glas-in-loodramen

In 2001 wordt beslist om de Sint-Ursulakerk grondig te restaureren. Een eerste fase betreft de renovatie van de gevels en de daken en wordt uitgevoerd van september 2005 tot februari 2007. Voor een volledige beschrijving van de destijds uitgevoerde werken verwijzen we naar het restauratiedossier. De volgende opsomming geeft een overzicht:

- Reinigen en herstellen van de gevels in mergelsteen en de arduinen delen.
- Ontroesten, behandelen en schilderen van het metaalwerk.
- Herstellingswerken aan de daken: vervangen van het aangetast houtwerk, volledig vervangen van de dakbedekking in leien, plaatsen van ladderhaken, plaatsen van nieuwe goten en afvoeren in koper, herstellen en vervangen van structuur van de dakramen. De originele gebakken aarden nokpannen met schildindruk worden herbruikt, beschadigde worden vervangen door gelijkaardige gres pan met gekartelde nok.
- Vernieuwen van het plat dak van de sacristie.
- Restauratie van de bovenlichten (eenvoudige glas-in-loodramen, overige in fase 2) en vervangen van monelen en maaswerk in mergelsteen.
- Vervangen houten vensters, restaureren van houten deuren.
- Nieuwe schouw voor de centrale verwarming.
- Plaatsen van duivenwering.
- Veilig toegankelijk maken van de zolders.
- Vervangen van het beeldje H. Ursula door een polyester duplicaat (het origineel is gerestaureerd en in bewaring bij de kerkfabriek).
- Restaureren en hervoegen van de kerkhofmuur en restauratie van het hekwerk.

Het kerkgebouw vertoont geen directe bouwkundige sporen van verbouwingen of wijzigingen. De 15de-eeuwse toren toont aan de buitenzijde geen sporen van de verhoging in 1907-1908, aangezien de geleding en de raamopeningen destijds werden gewijzigd. Aan de binnenzijde van de kerk zijn er wel enkele sporen op te merken. De binnenwanden vertonen de locatie van vroegere ramen, alvorens de verhoging van de toren, die werden dichtgemaakt in 1907 aangezien deze nu op de binnenzijde van de

kerk zouden uitgeven. Daarnaast zijn ook de aanpassingen van de raamopeningen duidelijk zichtbaar in het metselwerk.

Figuur 14, Sporen van vroegere raamopeningen, 2018 (auteur)

Het kerkship werd volledig vernieuwd in 1907-1908, na deze heropbouw werden hier geen bouwkundige wijzigingen aan uitgevoerd. Bij de restauratie van 2005-2007 werd de opzet, materialisatie en gevelindeling van de volledige kerk behouden.

In 2011 wordt de tweede fase van de totaalrestauratie uitgevoerd, namelijk de glas-in-loodramen. Bij de restauratie worden de aanwezige glas-in-loodramen gerestaureerd en allen aan de buitenzijde voorzien van een voorzetbeglazing.

Kerkhof & kerkhofmuur

Het kerkhof werd meermaals heraangelegd, zoals reeds eerder werd besproken. Ook vandaag zijn er nog herinrichtingswerken bezig. De oude kern van het kerkhof bevindt zich aan de zuidzijde, met graven uit de 17de en 18de eeuw. De kerkhofmuur toont geen sporen van wijzigingen, enkel de zuidzijde is duidelijk gerestaureerd.

Pastorij & pastorijs⁵

De pastorijs dateert van 1895 en is sindsdien vrij gaaf bewaard gebleven. Bij de restauratie in 2011 wordt de opzet en de materialisatie van het gebouw behouden. De gevels worden gereinigd en opnieuw gevoegd, het buitenschrijnwerk wordt vernieuwd conform origineel model, het houtwerk wordt behandeld en waar nodig vervangen en de dakbedekking wordt vernieuwd. De wijzigingen beperken zich tot het toevoegen van raamopeningen en het afbreken van de uitbouw aan de noordzijde. Door de gelijktijdige totaalrestauratie zijn er geen sporen van deze wijzigingen aan te treffen. Een enig bouwspoor dat te herkennen is betreft de duimen van vroegere luiken. Het is onduidelijk wanneer deze luiken verdwenen zijn. Op de oude foto (figuur 13) herkennen we enkel aan de aanbouw links nog de luiken. Op de voorgevel bijvoorbeeld vinden we deze niet terug.

⁵ Orlent, Schalley & Van de Sijpe, 2008, p. 40-41, 77-88; Agentschap Onroerend Erfgoed, 2017c

Het pastorijhof werd opnieuw aangelegd in 2011, het enige spoor dat nog verwijst naar de situatie voorheen is het gedeelte hogere omheining aan de linkerzijde van de pastorijs.

Figuur 15, Duimen ter bevestiging luiken, 2018 (auteur)

3. INVENTARISATIE VAN DE ERFGOEDELEMENTEN

3.01. Opmetingsplannen

Voor de plannen van het kerkgebouw verwijzen we naar het restauratiedossier van 2005-2007, waarbij de kerk in detail werd opgemeten. Voor de plannen van de pastorie verwijzen we naar het vergunningsdossier van 2011.

3.02. Sint-Ursulakerk⁶

Organisatie

De Sint-Ursulakerk betreft een neogotische kruisbasiliek, opgetrokken tegen een vierkante toren resterend uit de 15de-eeuwse kerk. De toren diende als inspiratie voor het ontwerp bij de heropbouw en vormde de aanzet van de west- en de zuidgevel van het kerkgebouw. Het betreft een vierkante toren met afmetingen zes op zes meter. De toren biedt toegang tot de zuidelijke zijbeuk van de kerk. Het kerkschip is opgebouwd als volgt: drie beuken van telkens vijf traveeën, het transept, het rechthoekig priesterkoor van twee traveeën en een polygonale apsis, voorzien van twee polygonale zijkoren. Aan het zuidelijk koor werd een wenteltrap voorzien ter ontsluiting van kelder en dakgebinte. Het kerkschip strekt zich uit over een lengte van 16,80 meter. De doopkapel is gesitueerd in een polygonale uitbouw van de eerste travee van de noordelijke zijbeuk. De oude toren bevindt zich in de eerste travee van de zuidelijke zijbeuk en reikt circa 1 meter verder dan de aangrenzende zuid- en westgevel. De sacristie bevindt zich als een individueel volume aan de zuidoostelijke hoek van de kerk. Een overbouwde doorgang verbindt de sacristie met de zuidelijke kapel. (foto 1, 6, 14)

De middenbeuk wordt ondersteund door ronde zuilen met een diameter van 0,66m. De noord- en oostgevel van de toren behoren tot de dragende constructie van de eerste traveeën. Aan de koorzijde bevinden zich twee samengestelde pijlers, aan de zijde van het schip afgewerkt met een brede pilaster, aan de zijde van het koor door een schalk op een pilaster. De steunconstructies van de polygonale apsissen werden eveneens van schalken voorzien. Aan de buitenzijde werden er steunberen loodrecht op de gevels aangebracht. De steunberen op de hoekpunten werden niet ontdubbeld. De steunberen van het koor en de kapellen zijn minder zwaar uitgevoerd. (foto 33, 34)

De kerk is volledig opgetrokken in bakstenen van Rekem en vervolgens aan binnen- en buitenzijde afgewerkt met een parament in mergel. Het betreft de mergel van Sibbe, een witte kalksteen van Maastricht. Dit materiaal werd eveneens toegepast voor constructieve en decoratieve elementen zoals vensterbogen, gewelfbogen, consoles, lijsten en monelen. De gewelven werden uitgevoerd in Beerse bakstenen en vervolgens gepleisterd. Het dak werd bedekt met natuurleien van Herbeumont en voorzien van ladderhaken. Plaatselijk zijn er kleine dakkapellen toegevoegd, uitgevoerd in hout, bedekt met leien en voorzien van een kleine bekroning. De kroonlijst werd uitgevoerd in hout, witgeschilderd en voorzien van kleinere ankers. De kopse gevels worden telkens bekroond door een kruisje in natuursteen. (foto 1-17)

Exterieur

Noordgevel

De noordgevel van het kerkgebouw wordt gevormd door twee geledingen: een eerste geleding door de opzet van de zijbeuk, een tweede geleding door de middenbeuk (lichtbeuk). De verschillende traveeën zijn duidelijk merkbaar en worden gescheiden door de steunberen in mergel, afgedekt met een schuin

⁶ Orlent, Schalley & Van de Sijpe, 2008, p. 103-128

dak in leien. Iedere travee is voorzien van een lancetvenster. De lancetvensters van de lichtbeuk zijn in twee delen verdeeld en voorzien van een maaswerk in de vorm van een cirkel met vierpas. De lancetvensters van de zijbeuk zijn smaller uitgevoerd, zonder maaswerk. Het hoofddak is voorzien van twee kleinere dakkapellen, uitgevoerd in witgeschilderd hout. In de eerste travee van de zijbeuk bevindt zich de doopkapel: een driezijdige kapel met spitsvensters en steunberen op de hoeken. De gevel van het transept wordt gekenmerkt door een groot spitsboogvenster. Het venster is in vieren verdeeld en gedecoreerd met een maaswerk. De spitsboog wordt versterkt door een waterlijst in arduin. Boven de spitsboog bevindt zich een klein lancetvenster waarvan de bovenzijde blind is uitgevoerd. Onder het zadeldak zijn enkele muurankers aangebracht. Er bevinden zich neogotische kruisbloemen in blauwe hardsteen op de gevel. Daarnaast herkennen we de noordelijke zijkapel en de hoofdkapel, deze worden verder geïnventariseerd bij de oostgevel. (foto 01-05)

Oostgevel

De oostgevel van het kerkgebouw wordt gevormd door het hoofdkoor met aan weerszijden de zijkoren. Het hoofdkoor kent een driezijdige koorsluiting, ondersteund door steunberen en voorzien van drie grote lancetvensters. De vensters zijn verdeeld in drie en voorzien van een maaswerk in mergel. Een waterlijst in arduin loopt onder de vensters door. Het dak van het koor is bedekt met leien, conform het schip, doch bevindt zich iets lager. Centraal bevindt zich een kleine dakkapel. De kopse oostgevel van het schip is voorzien van muurankers en bekroond met een kruisje. De zijkoren hebben beiden drie muurvlakken, opnieuw gescheiden door steunberen en voorzien van kleinere, minder uitgewerkte lancetvensters. Beiden zijn aan de oostzijde van een kleine dakkapel voorzien. In de oostgevel herkennen we eveneens de westelijke trappentoren en de sacristie met doorgang, deze worden in verdere paragrafen geïnventariseerd. (foto 05-13)

Zuidgevel

De zuidgevel is in opzet gelijkaardig aan de reeds geïnventariseerde noordgevel. In de eerste travee herkennen we de 15de-eeuwse toren. Tussen het transept en het zijkoor werd een trappentoren toegevoegd. De trappentoren kent een rond grondplan en is voorzien van een kegelvormig dak met leien, bekroond door een smeedijzeren kruisje. In de gevels herkennen we op twee niveaus enkele lichtspelen. Het bovenste segment wordt afgebakend door een waterlijst in arduin en is voorzien van enkele smalle lancetvensters. Aan de zuidzijde herkennen we eveneens de aansluiting met de sacristie. (foto 14-17)

Westgevel

De westgevel van het kerkgebouw wordt gevormd door de kopse zijde van de middenbeuk en de noordelijke zijbeuk en de zuidwestelijke toren. Centraal bevindt zich een portaal onder een gedrukte spitsboog met een houten toegangsdeur die toegang biedt tot de eerste travee van de middenbeuk. De dagkanten zijn gedeeltelijk in blauwe steen opgetrokken. De deur werd voorzien van een neogotisch beslag in een floraal motief. De deurstijl werd in detail uitgewerkt en voorzien van een sculptuur van de Heilige Ursula. Centraal in de westgevel herkennen we een groot vijflichtvenster met maaswerk in mergelsteen, ondergebracht in een spitsboog die wordt versterkt door een waterlijst. Onder het zadeldak bevinden zich vier vensters boven een getrapte waterlijst in arduin. Drie vensters zijn uitgewerkt als lancetvensters, het venster centraal vanonder kent een rechthoekige vorm. Allen kennen een driedelige verdeling. Onder het zadeldak bevinden zich muurankers. Aan de linkerzijde van het portaal werd een trappentoren toegevoegd. De trappentoren kent een octogonaal grondplan en wordt bekroond met een kegelvormig dak bedekt met arduinen platen. Het volume is voorzien van enkele smalle lichtspelen. Het bovenste segment bezit aan iedere buitenzijde een rechthoekig raam. De westgevel van de zijbeuk is voorzien van een lancetvenster, afgesloten met een steunbeer. (foto 24-27)

Toren

De toren betreft de enige restant van de 15de-eeuwse Sint-Ursulakerk. De toren werd in plan en opzet behouden bij de heropbouw in 1907-1908, maar werd verhoogd met circa vijf meter. Oorspronkelijk kende de toren drie geledingen, deze geledingen werden aangepast en de vroegere muuropeningen werden gewijzigd bij de heropbouw.

De eerste geleding (10 meter hoog) van de huidige toren is voorzien van een sokkel in blauwe steen, bewerkt met een puntbeitel. Een waterlijst zorgt voor de overgang naar het metselwerk in mergel. Aan de zuidzijde van de toren bevindt zich een portaal onder een gedrukte spitsboog. In het portaal is een dubbele toegangsdeur geplaatst onder een segmentboog en een niet-gedecoreerde timpaan. De dagkanten zijn gedeeltelijk in blauwe hardsteen opgetrokken. De deuren zijn uitgevoerd in donker gebeitst hout en voorzien van een neogotisch ijzeren beslag. Een volgende waterlijst in arduin volgt de boog en verloopt verder rondom de toren op een hoogte van drie meter. In de gevels (behalve de oostzijde) bevinden zich twee smalle rechthoekige vensters, in de westzijde is er eveneens een lancetvenster op te merken.

De tweede geleding (4,50 meter hoog) wordt gekenmerkt door een centraal lancetvenster aan de zuid- en westzijde. De geleding wordt afgelijnd door een arduinen waterlijst. De derde geleding (6 meter hoog) is aan iedere zijde voorzien van een grote gedrukte spitsboog waarin twee galmgaten gesitueerd zijn. De galmgaten zijn voorzien van drie galmschotten bedekt met leien. Binnen de spitsboog bevindt zich een uurwerkplaat op de oost-, zuid- en westzijde. Het betreft een zwarte plaat met verguld opschrift en vergulde wijzers (vernieuwd in 2005). Het torenuurwerk wordt aangestuurd door een Apollo I programma-uurwerk, geïnstalleerd in 1990. De derde geleding wordt afgesloten door een dubbele lijst gevolgd door de daklijst van de torenspits. De torenspits heeft een octogonale piramidevorm en is aan iedere windrichting voorzien van een kleine dakkapel. Op de spits bevindt zich een torenkruis en een torenhaan. (foto 25-27)

Sacristie

De sacristie is gesitueerd aan de zuidzijde van de kerk en is door een overbouwde gang verbonden met het zijkoor. Het betreft een afzonderlijk gebouw onder een zadeldak met aan weerszijden twee kleine dakkapellen in hout. De materialisatie van de kerk werd overgenomen: een aanzet in blauwe steen, metselwerk in mergel en een dakbedekking in leien. De oostgevel van de sacristie is voorzien van twee lancetvensters naast een centrale schouwconstructie. De vensters zijn uitgevoerd in hout (niet-geschilderd) en voorzien van een traliewerk. Er bevinden zich enkele muurankers. De zuidgevel is voorzien van twee tweelichten, waarvan de spitsboog zich in een recenter metselwerk in mergel bevindt. Het betreft eveneens een houten buitenschrijnwerk, voorzien van een traliewerk. De westgevel is eerder somber en enkel voorzien van een eenvoudig rechthoekig venster met een spitsboogje. In het gebouw is naast de sacristie ook een bergplaats ondergebracht. De sacristie is toegankelijk via een houten deur, gesitueerd in de overbouwde gang tussen transept en zijkoor. De gang is eveneens voorzien van een eenvoudig rechthoekig venster met traliewerk aan de oostzijde. (foto 09-14)

Interieur

Schip

Het interieur van het kerkship wordt gekenmerkt door een tweeledige opstand gevormd door de bogengalerij of arcade en de (gedeeltelijk blinde) lichtbeuk. Het geheel is hoofzakelijk opgetrokken in mergelsteen. De vloer is voorzien van een geometrisch patroon van cementtegels in de kleuren rood, blauw, geel en zwart. De vloer dateert nog van de heropbouw (1907-1908). De bogengalerij wordt gevormd door de scheibogen, uitgevoerd als spitsbogen ondersteund door zuilen in blauwe hardsteen.

De zuilen zijn samengesteld uit een octogonale basis, vijf trommels en worden beëindigd door een kapiteel dat sterke gelijkenissen vertoont met een Maaslands koppenkapiteel. De lichtbeuk wordt gevormd door twee rijen. Een eerste rij betreft een blind triforium gevormd door gesloten dubbele lancetvensters. Deze hebben louter een decoratieve functie in het hoge vlak tussen de arcade en de bovenlichten. De tweede rij van de lichtbeuk wordt gevormd door bovenlichten, opnieuw in de vorm van tweedelige lancetvensters. Het plafond wordt gevormd door transversaalbogen in de vorm van spitsbogen, die de traveeën vormen. In ieder travee herkennen we een kruisribgewelf, uitgevoerd in mergel en kleine Beerse bakstenen. De gewelven werden aan de binnenzijde bestreken met mortel zodat er schilderijen konden aangebracht worden. De schilderijen betreffen een witte achtergrond met rode sterren, de centra van de gewelven zijn voorzien van groene ranken met rode en blauwe gestileerde bloemen. De transversaalbogen en de ribben van het kruisribgewelf leiden hun druk af op schalken met consoles met bladversiering. Het schip is toegankelijk via een dubbele deur in eiken, gesitueerd in de westgevel. De muuropening wordt gevormd door een rollaag in mergelsteen. Het hang- en sluitwerk is in een metselwerk in blauwe steen bevestigd. (foto 33-39)

In de zijbeuken herkennen we een gelijkaardige opbouw van kruisribgewelven en transversaalbogen in mergel. Deze steunen enerzijds af op de zuilen, anderzijds op de schalken tegen de noordelijke en zuidelijke binnenmuren die de kracht naar de uitwendige steunberen afleiden. Zowel de binnenmuren, als de schalken worden aangezet in blauwe hardsteen. De zijbeuken worden verlicht door lancetvensters uitgevoerd in glas-in-loodramen. De vensters (Stalins, 1912) beelden 'de wegbereiders naar de zaligheid' af. (foto 40-41)

Het transept en het koor zijn op gelijkaardige wijze geconstrueerd. Voor het transept werd een zesdelig kruisribgewelf toegepast, opgebouwd en gedecoreerd conform de overige vierdelige kruisribgewelven. In het noordelijk transept herkennen we in het glas-in-loodraam Pinksteren, in de zuidelijke zijde O.L.H. Hemelvaart. Het koor is voorzien van een straalgewelf voorzien met een extra figuratieve versiering met voorstelling van de drie goddelijke deugden in de apsis (Tassin, 1907). De zuilen tussen transept en koor zijn uitgewerkt als samengestelde pijlers. Ze bezitten diverse kraagstenen die respectievelijk een engel, een bladstructuur en een knoppenmotief afbeelden. In het koor zijn er drie glas-in-loodramen toegewijd aan de 'zeven smarten van Maria'. In de noordelijke kapel bevindt zich boven het O.L.V.-altaar een verbeelding van de Heilige Familie en de Heilige Drievuldigheid, eveneens in drie glas-in-loodramen. In de zuidelijke kapel herkennen we boven het Heilige Brigitta-altaar de engelbewaarder, opnieuw afgebeeld in drie glas-in-loodramen. Deze glas-in-loodramen zijn allen van de hand van Stalins en zonen (1907-1915). Vanuit de zuidelijke kapel is de sacristie toegankelijk via een houten deur met natuurstenen omlijsting. (foto 42-48)

De dakstructuur van zowel schip als transept wordt gevormd door een houten dakgebinte. Het gebinte ondersteunt een raamwerk van enkele zwaardere balken in combinatie met kepers. Op de kepers werden daksporen getimmerd die vervolgens met leien van Herbeumont werden bedekt. De dakstructuur is zichtbaar op de bovenste zolder, te bereiken via de zuidelijke of westelijke trappentoren. (foto 49-50)

Doopkapel

De doopkapel bevindt zich in de eerste travee van de noordelijke zijbeuk. De dakstructuur wordt opnieuw gevormd door een kruisribgewelf, ditmaal in detail gedecoreerd met opvallende florale motieven. De ribben zijn eveneens gedeeltelijk gedecoreerd en steunen op gedetailleerde kraagstegen. De doopkapel is voorzien van drie glas-in-loodramen, waarvan het centrale raam het doopsel van Jezus afbeeldt, de overige tonen florale motieven. In tegenstelling tot de overige glas-in-loodramen zijn deze van de hand van het atelier Hulzen en Zonen (1932) ter vervangen van het beschadigde glas-in-loodraam van

Stroucken en zoon. De glas-in-loodramen werden bij de herstelling dieper naar binnen geplaatst waardoor de ontstane speling met lood werd afgewerkt. De kapel kan afgesloten worden door een smeden hekwerk. (foto 51-52)

Toren

Het gelijkvloers van de toren functioneert als portaal en ontsluit de zuidelijke zijbeuk van het kerkgebouw. De zijbeuk is toegankelijk via een sas gecreëerd door twee dubbele houten deuren, beiden onder een rollaag van mergelsteen. De deur aan de portaalzijde is voorzien van een bovenlicht in een groengekleurd glas. De deur aan de zijde van de zijbeuk wordt gevormd door twee dichte houten panelen. De binnenwanden van het portaal worden aangezet in blauwe hardsteen en zijn verder opgetrokken in een metselwerk in mergel. In de westelijke gevel bevindt zich een nis voorzien van een lancetvenster, een glas-in-loodraam dat de Heilige Antonius van Padua afbeeldt. De vloer werd bedekt met een keramiektegel in een compositie van rechthoekige tegels in een witte en terracottakleur met eenvoudig bloemenmotief. Het plafond wordt gevormd door een kruisribgewelf, uitgevoerd in mergel en rode baksteen, en centraal voorzien van een cirkel gedicht met een houten beplanking. Het gewelf wordt ondersteund door consoles in mergelsteen, voorzien van een bladmotief. De openingen in het plafond zijn vroegere klokkentouwengaten. Naast de toegangsdeur tot de zijbeuk bevindt zich een wijwatervat in blauwe steen. (foto 53-59)

Om de toren verder te betreden, dient gebruik gemaakt te worden van de westelijke trappentoren, om vervolgens via het oksaal en een houten sas de eerste torenverdieping te betreden. Deze torenverdieping bevindt zich een achttal treden hoger dan het peil van het oksaal. De verdieping is voorzien van een oude plankenvloer, waarin de eerder vernoemde klokkentouwengaten zichtbaar zijn. Centraal bevindt zich de blaasgalg van het orgel. Het plafond wordt gevormd door een houten plankenvloer gesteund door eiken draagbalken. In de zuid- en westzijde herkennen we twee smalle, rechthoekige vensters. In de oostelijke muur bevindt zich een segmentboog, thans gedeeltelijk dicht gemetseld. In de oude kerk (voor 1907-1908) vormde deze boog de ontsluiting tot de gewelven, momenteel biedt deze zicht op de gewelven van de zuidelijke zijbeuk. (foto 60-62)

Via een houten trap is de tweede torenverdieping te bereiken. De houten beplanking van deze vloer is nog slechts beperkt aanwezig. Het plafond wordt gevormd door een constructie van eiken draagbalken voorzien van een houten plankenvloer. In de zuid- en westzijde herkennen we een lancetvenster, op de oostzijde zijn er sporen te herkennen van een vroegere segmentboog en een lagere nis, daterend van de oude toren voor de heropbouw. (foto 63-66)

Een houten ladder biedt ontsluiting tot de derde torenverdieping waar de klokkenstoel zich bevindt, een houten constructie die de drie klokken draagt. Het klokkenspel wordt gevormd door drie klokken: de Mariaklok, de Dimfnaklok en de Annaklok. De grootste klok is de Mariaklok (1445) met een diameter van 123cm, een hoogte van 100cm en een gewicht van 150kg. De klok vermeldt de inscriptie '*X Maria is minen naem mijn gheluit si ghode bequaù jan seltman mackkte mi int jaer m cccc xlv*', verwijzend naar de naam en de maker van de klok Jan Zeelstman. In 2005 werden de klepel en klepelkap vernieuwd. Daarnaast is er de Dimfnaklok (1510), vervaardigd door de gebroeders Moer. De klok heeft een diameter van 104cm, een hoogte van 85cm en een gewicht van 700kg. De inscriptie vermeldt eveneens naam en maker: '*dimpna est nomen meum anno domini m cccc x Whilhelmus moer et jasper fratres me fecerunt*' en is versierd met een parelrand, gotische bogenfries en bijkomende sierrand. De klepel en klepelkap dateren uit 2003. De kleine klok betreft de Annaklok (1511) met een diameter van 64 cm, een hoogte van 44cm en een gewicht van 130kg. Op de klok bevindt zich de inscriptie '*dimpna est nomen meum anno domini m cccc xi Whilhelmus moer et jasper fratres me fecerunt*', opnieuw

verwijzend naar naam en maker en voorzien van dezelfde versiering. De klepel en klepelkap werden vervangen in 2005. De Mariaklok en de Dimfnaklok zijn voorzien van een elektromagnetische klephamer. Het klokkenspel bezit een grote erfgoedwaarde omwille van hun leeftijd, maar ook omwille van hun waarde als kerkschat. De volledige derde torenverdieping wordt ingenomen door de klokkenstoel. In de gevels herkennen we de galmgaten met galmhouten, voorzien van een net als vogelwering. Het plafond wordt opnieuw gevormd door een constructie van houten draagbalken, ditmaal versterkt door een balkenstructuur in octogonale vorm. (foto 67-71)

Via een ladder op de klokkenstoel is de torenzolder te bereiken, gelegen in de spits van de toren. De houten constructie wordt ondersteund door blokken in blauwe steen, die de krachten afdragen op de octogonale vloerstructuur. In de spits herkennen we vier kleine raampjes in hout, voorzien van een dicht paneel en een tweeledig paneel met glazen invulling. (foto 72-78)

Westelijke trappentoren - oksaal

De westelijke trappentoren bevindt zich tussen het inkomportaal en de noordelijke zijbeuk. De trappentoren kent een octogonaal grondplan, waarvan de binnenwanden zijn opgetrokken in baksteen en vervolgens gepleisterd werden. De toren is bereikbaar via een houten deur, voorzien van een neogotisch beslag en een omlijsting in blauwe steen. Aan de linkerzijde bevindt zich een wijwatervat in blauwe steen. Een wenteltrap in arduin brengt ons tot het oksaal. Het oksaal beslaat de volledige breedte van de middenbeuk en is uitgevoerd als een houten draagconstructie, versterkt door een zware ijzeren ligger die bekleed werd met eikenhout. Het oksaal wordt ondersteund door kragstenen die het menselijk aangezicht afbeelden. Op het oksaal bevindt zich een **neogotische orgelkast** ontworpen door Lenertz in 1907 en uitgevoerd door Vermeulen. De kast bestaat uit twee afzonderlijke entiteiten uitgevoerd in vurenhout met een voorzijde in eiken. De orgelkast wordt gekenmerkt door een neogotische ornamentiek met veel opengewerkt houtwerk. De hoeklijsten zijn gedecoreerd met gesculpteerde engelfiguren. Het oksaal wordt verlicht door een groot glas-in-loodraam dat de *Majetas Domini* afbeeldt. Dit glas-in-loodraam, uitgevoerd door Nicolas uit Roermond, bevond zich oorspronkelijk in het koor van de oude kerk en werd bij de herbouw verplaatst naar het oksaal. Vanaf het oksaal wordt de trap van de westelijke trappentoren gevormd door een houten constructie die eindigt op een toegangsdeur tot de bovenruimte van de gewelven en de dakstoel van de middenbeuk. (foto 34; 79-82)

Zuidelijke trappentoren - kelder

De zuidelijke trappentoren is gesitueerd tussen het zuidelijk transept en het zuidelijke zijkoor en toegankelijk via de sacristie. De trappentoren biedt enerzijds ontsluiting tot de ruimte boven het gewelf van het transept via een houten wenteltrap. De wanden van de toren werden opgetrokken in mergelsteen. Het plafond wordt gevormd door een kegelvormige spits, ondersteund door een houten constructie van drie kruisende moerbalken die op hun beurt enkele houten cirkels ondersteunen. Anderzijds biedt de trappentoren ontsluiting tot de kelder, via een wenteltrap in metselwerk en arduin. In de kelder is de verwarmingsinstallatie ondergebracht. Daarnaast is de open ruimte onder het zuidelijke zijkoor toegankelijk (vroegere kolenkelder). De wanden worden gevormd door bakstenen, plaatselijk gepleisterd. Er bevindt zich een kelderraam aan de noordzijde, door een recenter metselwerk omgeven. Het plafond wordt gevormd door een gewelfde structuur in baksteen, door stalen profielen ondersteund. (foto 83-87)

Sacristie

De sacristie is toegankelijk via de zuidelijke kapel, doorheen een overdekte doorgang die eveneens de zuidelijke trappentoren en de zuidzijde van het kerkhof ontsluit. De vloer wordt gevormd door een patroon van vierkante gele en terracottagekleurde cementtegels. In de sacristie is de vloer bedekt met een

vinylvloer. Het plafond wordt gevormd door een balkenstructuur, bedekt met planken in een visgraatmotief. Het hout werd vernist. Aan de sacristie bevindt zich eveneens een kleine berging. De glasramen van de sacristie werden vernieuwd bij de restauratie in 2011. (foto 88-91)

Inrichting

De inrichting en het meubilair van de Sint-Ursulakerk vertonen een duidelijk neogotisch karakter en vormen een samenhangend geheel binnen de sfeer van de kerk. In het koor bevindt zich een neogotisch **hoofdaltaar** (foto 92) gerealiseerd door Pirotte in 1919 en gerestaureerd (opnieuw verguld) in 1993 door Brans. Het wordt gevormd door een witte marmeren altaartafel met groene aders op een gemetselde kern. De zuiltjes zijn uitgevoerd in gepolijste groene natuursteen, het kapiteel is uitgevoerd in verguld koper. Het hoofdaltaar bevindt zich op een verhoog van drie treden, uitgevoerd in hetzelfde marmer. Boven het altaar bevindt zich een retabel in verguld koper. Het retabel beeldt aan de rechterzijde het offer van brood en wijn van Melchisedech af, aan de linkerzijde herkennen we het offer van Isaac door Abraham. De beelden zijn in brons gegoten en nadien verzilverd. Het tabernakel bestaat uit een schrijn met zadeldakje waarboven een kruisbeeld met Maria en Jonasses wordt afgebeeld.

De **zijaltaren** dateren uit 1920 (foto 47) en werden vervaardigd door Van de Capelle. Het zijn sobere, kleine altaren uit baksteen, bekleed met witte kalksteen en voorzien van een marmeren tablet. De kleine zuiltjes in geaderde roze natuursteen hebben een basis en kapiteel in verguld koper. In de noordelijke kapel is het altaar gewijd aan O.L.V., in de zuidelijke kapel aan de H. Brigitta.

Beide zijkapellen worden afgescheiden door een neogotische **communiebank** (foto 93-94), een ontwerp van Lenertz uitgevoerd door Roemaet. Oorspronkelijk bevond de communiebank zich voor het koor en vormde beide delen een geheel. Het geheel werd uitgevoerd in witte kalksteen en voorzien van deurtjes in verguld koper. Het gedeelte aan de noordelijke kapel beeldt het Lam Gods af, de deurtjes vertonen een lam met kruisvaan. Het gedeelte aan de zuidelijke kapel beeldt de ark des Verbonds af, de deurtjes beelden een pelikaan af.

De **doopvont** (foto 96) dateert uit 1618 en werd vervaardigd door Oudaert de Bersacques, Laieur de Visé. Het betreft een roze geaderde marmeren kuip met een deksel in koper (deksel dateert van 1751). De doopvont bevindt zich op een voetstuk in arduin en vermeldt de maker, het jaartal en een wapenschild.

In de zijbeuken herkennen we de veertien **kruiswegstaties** (foto 97), uitgevoerd door Lecrenier uit Luik in 1881. Het betreft een gedetailleerde schildering van de kruisweg in olieverf op doek, voorzien van een houten raamwerk in neogotische stijl.

In de kerk bevinden zich twee **biechtstoelen** (foto 98-99) uit de 18de en 19de eeuw. De oudste biechtstoel bevindt zich onder het oksaal en werd uitgevoerd door een atelier in Zonhoven in 1768. Het betreft een neogotische biechtstoel uitgevoerd in eikenhout. De tweede biechtstoel is gesitueerd in de zuidelijke zijbeuk, dateert uit 1875 en werd vervaardigd door het atelier Parras. Het betreft opnieuw een neogotische biechtstoel, ditmaal zeer gedetailleerd uitgewerkt (voornamelijk het middenportiek). Het eikenhout werd gepolychromeerd waardoor het gouden, rode en blauwe toetsen vertoont. Ter decoratie zijn er pinakels en kruisbloemen aangebracht.

De **kerkstoelen** (foto 100) vertonen eveneens het neogotische karakter. De kerkstoelen dateren nog van de heropbouw, al zijn ze tegenwoordig met hedendaagse exemplaren aangevuld. Het betreft een houten stoel, voorzien van een met leder bekleedde kniebank.

De voornaamste **beelden** uit de kerk vertonen de volgende heiligen: Heilige Barbara (begin 16de eeuw), Heilige Odilia (einde 16de eeuw), Heilige Catharina (einde 16de eeuw), twee evangelisten (16de eeuw), Heilige Antonius abt (17de eeuw), Heilige Ursula (17de eeuw) en de Calvariegroep (begin 17de eeuw). De beelden werden uitgevoerd in gepolychromeerd hout (foto 101-108).

Deze inrichting is onlosmakelijk verbonden aan de Sint-Ursulakerk, de verschillende elementen worden dan ook als cultuurgoederen erkend binnen dit beheersplan. Voor een overzicht van de aanwezige cultuurgoederen en motivatie van de erkenning verwijzen we naar bijlage 8.06.

Zie bijlage 8.03: Fotosurvey

Zie bijlage 8.06: Lijst van cultuurgoederen

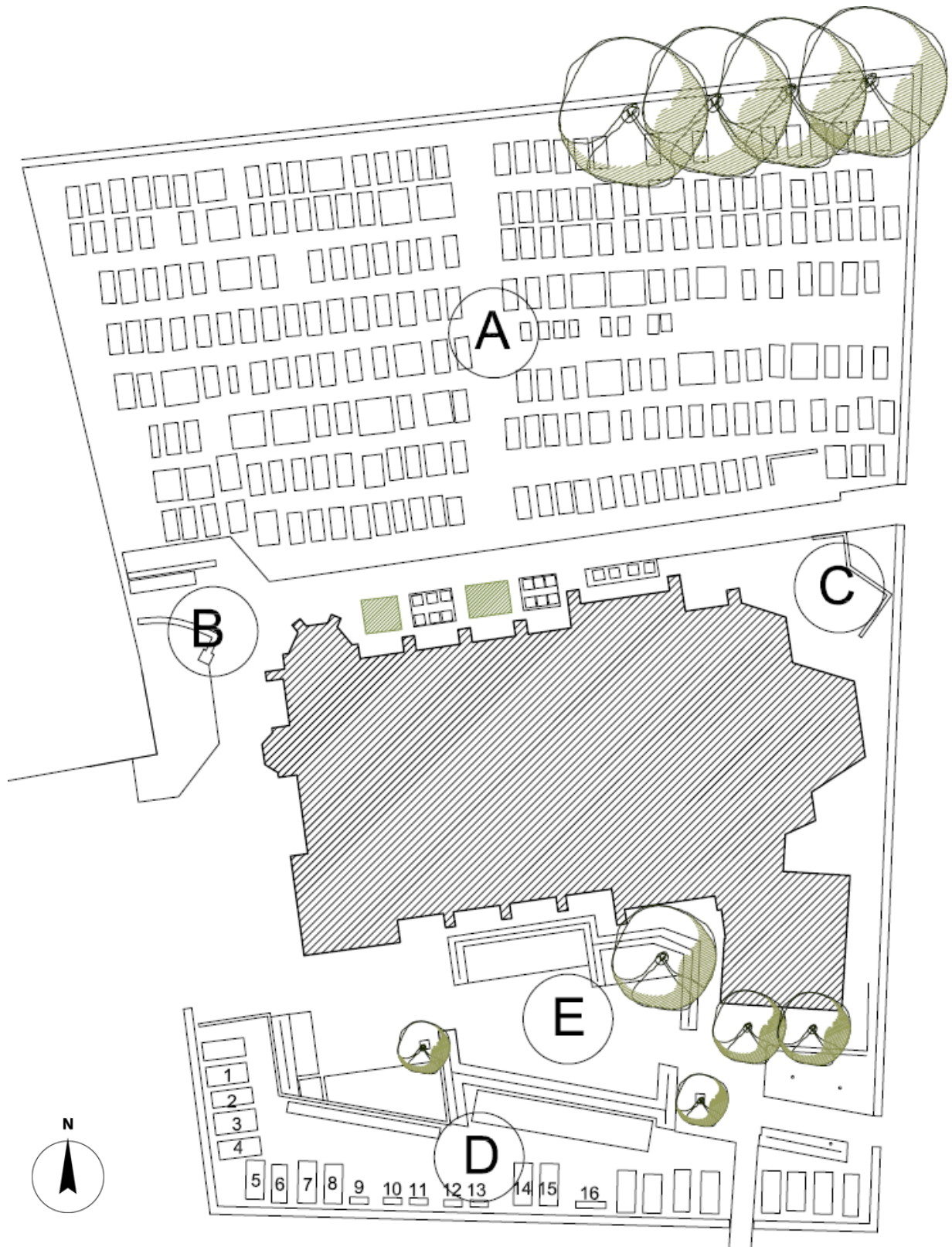
3.03. Kerkhof & kerkhofmuur

Rondom de Sint-Ursulakerk is een kerkhof aangelegd, dat vandaag nog in gebruik is als begraafplaats van de deelgemeente Kleine-Brogel. Onderstaand schetsmatig plan geeft een indruk van de structuur en de indeling van het kerkhof. We kunnen daarbij vijf zones 'onderscheiden'. Het grootste gedeelte van het kerkhof situeert zich aan de noordzijde van de kerk (zone A; foto 109-110). Het betreft voornamelijk graven uit de 20ste en 21ste eeuw. Het geheel oogt redelijk uniform, door de rastervormige indeling en de toepassing van voornamelijk natuursteen (diverse uitvoeringen). Het rastervormig patroon wordt niet volledig gevolgd. Er is weinig tot geen ruimte voor bijkomende grafstenen. Het geheel is onverhard en aangelegd in gras. Aan de noordzijde van de kerk bevinden zich nog enkele grafstenen, gegroepeerd in vakken voorzien van een kiezelbedekking. Een tweede zone bevindt zich in de noordwestelijke hoek van de kerk (zone B; foto 111). De zone is verhard door middel van klinkers in halfsteens verband. Er bevindt zich een columbarium in gewassen beton tussen twee muurtjes in metselwerk. Aan de noordwestelijke zijde van de kerk herkennen we een muur in metselwerk opgetrokken in het grasveld (zone C; foto 112). De muur maakt verschillende hoeken en is voorzien van herdenkingsplaatjes. Aan de zuidzijde van het kerkgebouw worden er momenteel aanlegwerken uitgevoerd. Het betreft voornamelijk de verharde zone grenzend aan het kerkgebouw (zone E; foto 113). Grenzend aan de kerkhofmuur zijn er nog enkele graven op te merken (zone D; foto 114). Hier bevinden zich de oudste graven daterend vanaf de 17de eeuw. Daarnaast herkennen we eveneens enkele graven met sociale waarde. Het betreft voornamelijk de graven van vroegere pastoors, maar eveneens enkele andere persoon in de geschiedenis van Kleine-Brogel. De graven die erfgoedwaarde bezitten worden verder in detail besproken aan de hand van individuele fiches. Voor deze fiches verwijzen we naar bijlage 8.07.

Het kerkhof wordt aan de noord- en oostzijde (straatzijde) afgebakend door een lage muur in baksteen afgedekt met gewassen betonnen muurafdekstenen. De muur kent een ritmering door de kolommen in metselwerk. Aan de kerkhofzijde bevindt zich een beukenhaag tegen de muur. Wanneer de kerkhofmuur de kerk bereikt, biedt een ijzeren hekwerk toegang tot het kerkhof. De kerkhofmuur wordt in zuidelijke richting voortgezet, ditmaal voorzien van een afdekking in baksteen en een ijzeren hekwerk. Aan de noord- en westzijde herkennen we eveneens de bakstenen kerkhofmuur met beukenhaag. Aan de westzijde gaat deze over in een hogere muur tot aan het pleintje. Vervolgens is er een lage, gecementeerde wand met ezelsrug. Aan de zuidzijde is er opnieuw een bakstenen kerkhofmuur, deze werd in 2011 gerestaureerd. Aan de westzijde van het kerkhof herkennen we vier lindebomen, ingepland naast de beukenhaag. De lindebomen zijn nog relatief jong, ze dateren van de heraanleg in 1996, doch zijn deze beeldbepalend binnen het kerkhof. (foto 115-119)

Zie bijlage 8.03: Fotosurvey

Zie bijlage 8.07: Graven met erfgoedwaarde

Figuur 16, Schetsmatige weergave kerkhof, 2018 (door auteur)

3.04. Pastorij & pastorijs

Exterieur

De pastorijs van de Sint-Ursulaparochie is gelegen ten zuiden van de kerk en omringd door een ruim en toegankelijk pastorijs. De pastorijs betreft een vrijstaand dubbelhuis van vijf traveeën en twee bouwlagen onder een zadeldak. Het gebouw wordt aangezet door een gecementeerde plint, voorzien van nagebootste voegen. Verder werd het gebouw opgetrokken in een lichtbruine baksteen en voorzien van elementen in Maaslandse kalksteen, met name de lateien, dorpels en deuromlijstingen. Het buitenschrijnwerk is allen uitgevoerd in hout en witgeschilderd. De vensters zijn voorzien van een kruisverdeling. We herkennen de duimen ter bevestiging van de vroegere luiken. De lateien in Maaslandse kalksteen zijn licht gebogen, de lateien van de vensters op het gelijkvloers zijn voorzien van oren. Beide kopgevels zijn uitgevoerd als getrapte gevels, voorzien van afdekstenen in Maaslandse kalksteen. Op de kopgevels zijn er gevelankers te herkennen. Het dak steunt op een houten, geprofileerde kroonlijst met geprofileerde consoles. Het houtwerk is witgeschilderd. Onder de kroonlijst bevindt zich een dubbele muizentand in het metselwerk. Het dak is bedekt met kunstleien en voorzien van een dakraam aan de voor- en achterzijde, aan de achterzijde bevindt zich eveneens een brandluis. Deze dateert van de verbouwing in 2011. Het dak is aan de voor- en achterzijde voorzien van ladderhaken. De regenafvoeren zijn uitgevoerd in zink. De rechterzijde van de pastorijs is onderkelderd, deze kelder wordt voorzien van natuurlijk licht door keldergaten. (foto 120; 129; 132)

De voorgevel wordt gekenmerkt door vijf traveeën met twee vensters per travee, telkens voorzien van latei en dorpel in hardsteen. De vensters zijn uitgevoerd in hout en voorzien van een kruisverdeling. Het schrijnwerk is witgeschilderd. Centraal bevindt zich de monumentale voordeur met een hardstenen omlijsting op neuten. Centraal in de omlijsting bevindt zich een kruis. Het betreft een dubbele deur uitgevoerd in hout en witgeschilderd. Het bovenlicht is voorzien van een sierlijke roedeverdeling. De deur is voorzien van een uitgewerkt beslag in zwart smeedwerk. De deur is toegankelijk via een centrale trap van zes treden in blauwe steen, voorzien van een gedecoreerde leuning in gietijzer. Aan de rechterzijde van de trap bevinden zich twee rechthoekige keldergaten, voorzien van tralies in smeedwerk. In het bijgebouw herkennen we een kruisvormige muuropening. (foto 120; 123-128)

De rechterzijgevel betreft een getrapte kopgevel, voorzien van twee centrale rechthoekige vensters, waarvan het bovenste voorzien is van een rollaag in metselwerk, het onderste van een latei in Maaslandse kalksteen. Daarnaast zijn er twee recentere vensters op te merken, deze dateren van de verbouwing in 2011. Er zijn geen sporen op te merken van het vroegere bijgebouw onder lessenaarsdak dat tot 2011 aansloot op het hoofdgebouw. (foto 121-122)

De achtergevel is opgebouwd uit drie bredere traveeën, opnieuw met twee vensters per travee. Het buitenschrijnwerk is uitgevoerd conform de overige gevels. Centraal bevindt zich een enkele houten deur met een kalkstenen omlijsting, eveneens voorzien van een bovenlicht met roedenverdeling. Deze deur oogt minder monumentaal in vergelijking met de deur in de voorgevel. De deur is bereikbaar via een centrale trap van vier treden in natuursteen. In de achtergevel bevindt zich een rechthoekig keldergat, voorzien van tralies in smeedwerk. (foto 132-135)

De linkerzijgevel is gelijkaardig aan de rechterzijgevel, al bevindt zich hier een groter bijgebouw onder een half schilddak. De materialisatie van het bijgebouw stemt overeen met het hoofdvolume van de pastorijs. In de rechterzijgevel is de uitbouw voorzien van twee toegangsdeuren in hout. De eerste deur is toegankelijk via een trap van vier treden in blauwe steen, voorzien van een leuning in smeedwerk, en voorzien van een bovenlicht. De tweede deur betreft enkel een houten, witgeschilderd paneel. Centraal

bevindt zich een venster met dorpel in kalksteen, ditmaal een rollaag in metselwerk. Er bevinden zich twee gevelankers in deze gevel. (foto 129-131)

Het exterieur van de pastorie is in opzet nog grotendeels origineel, met uitzondering van enkele kleine wijzigingen in 2011.

Interieur

Het interieur van de pastorie wordt binnen het kader van dit beheersplan niet verder besproken, aangezien de pastorie enkel beschermd is als onderdeel van het dorpsgezicht.

Pastorijhof

De pastorie is omringd door een ruim pastoriehof dat vrij toegankelijk is voor het publiek. Het pastoriehof wordt voornamelijk gekenmerkt door paden in kleiklinkers, voorzien van boorden in beton die verschillende grasvlakken creëren. Plaatselijk is er lage beplanting te herkennen in de vorm van struiken. Er zijn enkele tuinvakken gecreëerd door de inplanting van lage hagen. Deze zijn voorzien van metalen zitmeubilair. We herkennen een grotere kastanjeboom en een naaldboom. (foto 123; 129; 132; 139)

Aan de voorzijde van de pastorie is het hof afgebakend door lage muurtjes met pijlers in rode baksteen voorzien van een hardstenen afwerking. Poorten in smeedwerk bieden toegang tot het hof. Deze afbakening gaat uiteindelijk over in een hogere muur in metselwerk, die volledig gepleisterd werd. Aan de zuidzijde van het hof (ter hoogte van de recentere bouwontwikkeling) is een muurtje in beige baksteen opgetrokken, eveneens met pijlers in baksteen. Een pad in donkergrijze kleiklinkers verbindt de recentere ontwikkeling aan de zuidzijde doorheen het pastoriehof met het kerkhof. Deze zijde van het hof wordt afgebakend door een haag. (foto 123; 129; 132; 139)

De aanleg van het pastoriehof in haar huidige vorm dateert van 2011. De omheining is deels van 1895, bij de bouw van de pastorie, en werd in 2011 gerestaureerd. De afbakening van het perceel is nog te herkennen op oude kaarten en draagt dan ook bij tot de erfgoedwaarde van de site. De kastanjeboom is beeldbepalend binnen het geheel.

Zie bijlage 8.03: Fotosurvey

3.05. Diagnosenota

Sint-Ursulakerk - exterieur⁷

Kerkgebouw (foto 1-24)

- De gevels bevinden zich in goede staat. De mergel toont licht vervuild. De vervuiling is het meest aanwezig aan de noord- en de westzijde. De vervuiling bevindt zich voornamelijk onder waterlijsten of onder het schuine vlak van de steunberen. Plaatselijk zijn er kleine beschadigingen in de mergel op te merken zoals afgesprongen vlakken of inkervingen. (28-29; 31)
- De plint vertoont plaatselijk mosgroei, daarnaast is het voegwerk plaatselijk sterk verweerd. (foto 7; 30)
- Het maaswerk in mergel is plaatselijk vervuild. Het vertoont eerdere herstellingen en vervangingen. (foto 31)
- De waterlijsten tonen vervuild door verwerking. (foto 32)

⁷ De opmerkingen uit het verslag van monumentenwacht dd. 14/02/2018 werden mee opgenomen in de diagnosenota.

- De voorzetrampen verkeren in goede staat. (foto 31)
- Het dak bevindt zich in goede staat. Plaatselijk vertoont de dakbedekking mosvorming. De ladderhaken zijn in orde, doch blijkt de dakbedekking er onder vervuild. De dakkapellen tonen licht verweerd: de verf bladdert af en plaatselijk is het hout beschadigd (of zelfs ontbrekend). De mastiekring is plaatselijke weggevallen. De topbekroningen vertonen lichte roestvorming, doch bevinden zich in het algemeen in een goede toestand. De dakaansluitingen zijn plaatselijk niet afgewerkt, waardoor infiltratie mogelijk is. De kroonlijst ontbreekt plaatselijk onderdelen, doch is in het algemeen in goede staat. De duivenwering ontbreekt plaatselijk of is sterk vervuild. (foto 2; 19-20; 77-78)
- De koperen goten en afvoerbuizen bevinden zich in goede toestand. Plaatselijk treedt er vervuiling in de goten op, waardoor het water niet voldoende afgevoerd kan worden. De afvoeren zijn gedeeltelijk uitgevoerd in pvc, het betreft voornamelijk de eindstukken. Het PVC doet afbreuk aan de authenticiteit van het geheel. Bovendien is het PVC niet bestand tegen UV-stralen, wat op termijn kan leiden tot problemen inzake waterdichting, wanneer de afvoeren verder ververen en sprok worden. (foto 7; 19; 31)
- De toegangsdeur aan de westzijde opent zeer moeilijk. Het hangwerk vertoont roestvorming. De afwerkingslaag van het hout is verweerd. De mergelsteen van de omlijsting toont lichte beschadigingen. (foto 22)
- De houten ramen in de voorgevel (die uitgeven op de zolder) vertonen verweerd houtwerk. Het hang- en sluitwerk is verroest. (foto 27)
- Het houten buitenschrijnwerk in het transept verkeert in goede staat. (foto 4)
- De gevelankers bevinden zich in goede toestand, er is slechts lichte roestvorming op te merken. Plaatselijk is er een lichte vervuiling in het metselwerk op te merken ten gevolge van de roestvorming. (foto 4)

Toren (foto 25-27)

- De aansluitingen tussen het metselwerk van de opgaande toren en de dakvlakken zijn niet degelijk afgewerkt. (foto 26-27)
- Het torenkruis vertoont lichte roestvorming. (foto 23)
- De gevels verkeren in goede staat. Zowel het metselwerk, als de voegen zijn in orde. In de westzijde van de gevels zijn inkervingen op te merken in de mergelsteen. De plint toont verkleurd door verwerking. Het voegwerk ontbreekt plaatselijk. (foto 29-30)
- De dakkapellen in de torenspits zijn sterk verweerd. Het hout is aangetast en de verf bladdert af. Enkele houten onderdelen ontbreken of zijn losgekomen. De dakbedekking vertoont matige mosgroei en vervuiling, maar verkeert in het algemeen in een goede staat. (foto 23)
- Het buitenschrijnwerk vertoont afbladderende verf en plaatselijk losgekomen onderdelen van het houtwerk. (foto 23)
- De toegangsdeur in de zuidzijde bevindt zich in redelijke staat. Het deurbeslag en de scharnieren vertonen roestvorming. De afwerkingslaag van het hout (ook van het beeld) is verweerd. Het mergelwerk rondom vertoont afgesprongen vlakken en inkervingen. Plaatselijk is de mergel sterk verkleurd. (foto 25)
- Er werd reeds een duivenwering geplaatst, toch blijken er lokaal nog duiven binnen te dringen. Plaatselijk ontbreekt de duivenwering. (foto 70)
- De waterlijsten in natuursteen tonen vervuild door verwerking en de aanwezigheid van duiven. (foto 32)
- De schalmhouten zijn vervuild, de leien zijn plaatselijk beschadigd. Het hout vertoont aantasting. (foto 70)

- Het torenuurwerk verkeert in goede staat. Het programma-uurwerk functioneert naar behoren, doch betreft het een verouderde techniek. De wijzers, wijzerplaten en verdeelwerken vertonen geen directe onvolkomenheden. Het centraal motordrijfwerk functioneert, doch is verouderd. (foto 67-71)

Sacristie (foto 11-18)

- De gevels verkeren in goede staat, in bepaalde zones is er aanzienlijke vervuiling op te merken (westzijde). De plint toont groen door verwerking, plaatselijk ontbreekt het voegwerk. (foto 18)
- Het houten buitenschrijnwerk bevindt zich in goede staat, er is plaatselijke verwerking op te merken. De dorpels in hardsteen zijn vervuild, evenals het onderliggend metselwerk. Het traliewerk verkeert in goede staat. (foto 10)
- Het dak bevindt zich in goede staat, plaatselijk is de afwerkingslaag van de kroonlijst verweerd. De dakbedekking verkeer eveneens in goede staat, plaatselijk lijken de ladderhaken het dak te vervuilen. De afdekking van de brandgevels toont eerder vervuilt. Het houtwerk van de dakkapellen is licht verweerd. De bekroningen vertonen roestvorming. De kroonlijst in mergel is plaatselijk beschadigd en sterk vervuild. (foto 15)
- De toegangsdeur toont eerder verweerd, de afwerkinglaag is verweerd en er is roestvorming op te merken aan het hang- en sluitwerk. (foto 18).
- De toegangstrap tot de deur bevindt zich in goede staat. Er is voornamelijk vervuiling op te merken. Het voegwerk tussen de aan- en optrede ontbreekt plaatselijk. (foto 18)

Sint-Ursulakerk – interieur

Schip (foto 33-50)

- De vloer is plaatselijk verzakt waardoor het geheel ongelijk ligt. De cementtegels bevinden zich in goede staat, er zijn slechts kleine beschadigingen op te merken. (foto 35)
- De toegangsdeur in de westgevel verkeren in goede staat, doch is zeer moeilijk te openen. Bovendien is de deur erg zwaar voor de bevestiging in het metselwerk. (foto 39)
- De mergelsteen bevindt zich in goede staat. Het voegwerk vertoont een grijze verkleuring, waardoor plaatselijk het geheel vervuild oogt. Plaatselijk zijn er stukken mergel afgesprongen, waardoor er witte vlakken zichtbaar zijn. Er zijn tevens inkervingen en krassen op te merken. De decoratieve elementen in mergel vertonen gelijkaardige, beperkte onvolkomenheden. (foto 36; 43; 44; 54; 56)
- In de zuidelijke zijde van het transept is een verticale scheur op te merken in het metselwerk. (foto 43)
- De glas-in-loodramen verkeren in goede toestand.
- De kruisribgewelven bevinden zich in goede staat. De plafondschilderingen vertonen een vervuiling, waardoor de kleuren minder helder tonen. (foto 38)
- De zolders zijn veilig toegankelijk door ladders en bruggen voorzien van leuning. Het houtwerk van de bruggen is plaatselijk beschadigd, enkele planken zijn niet stabiel. (foto 49-50)
- Het houtwerk van de dakstructuur bevindt zich in goede staat. (foto 50)

Doopkapel (foto 51-52)

- Cf. schip.
- De glas-in-loodramen bevinden zich aan de binnenzijde van het metselwerk en zijn voorzien van een loden afwerking. (foto 52)

Toren (foto 53-78)

- De binnenwanden in mergel vertonen vervuiling en beschadiging in de vorm van inkervingen en afgesprongen mergelsteen. De dagkanten van de raamopeningen vertonen een beschadigd en oneffen metselwerk. (foto 58; 60)
- De vloerconstructies in hout zijn stabiliteitstechnisch in orde, de afwerking ontbreekt vaak. (foto 62-63; 66))
- De zolders zijn vervuild door stof en dode vliegen. (foto 63; 72)
- De klokkenstoel bevindt zich in goede staat, plaatselijk vertoont het hout aantasting. De klokken vertonen een groene schijn, vermoedelijk door de oxidatie van het brons. De middelgrote klok vertoont een lichte beschadiging in het brons: een gedeelte van de rand is afgebroken. De elektronische luidinstallatie bevindt zich in relatief goede toestand. De metalen onderdelen van de luidbruggen en luidwielen zijn sterk verroest. (foto 67-71)
- Het houtwerk van de torenspits vertoont aantasting door boktor, doch is de stabiliteit nog verzekerd. Plaatselijk zijn er scheuren op te merken in het houtwerk. (foto 71-76)
- Het torenluik is momenteel niet bereikbaar, ladders ontbreken. (foto 71)

Westelijke trappentoren – oksaal (foto 79-82)

- De houten vloerconstructie van het oksaal bevindt zich in goede staat, evenals de planken vloerafwerking.
- Het glas-in-loodraam verkeert in goede toestand.
- Het orgel en de orgelkast bevinden zich in goede staat. Doch is deze niet meer gestemd door het stof dat zich in de installatie bevindt.

Zuidelijke trappentoren – kelder (foto 83-87)

- Het metselwerk van de kelder vertoont sporen van pleisterwerk/kalklaag. De bakstenen zijn lokaal beschadigd. Er zijn vochtsporen op te merken, dit zijn vermoedelijk oude sporen. (foto 83-86)
- De trap in natuursteen is sterk afgesleten. Plaatselijk is er cementering zichtbaar, plaatselijk metselwerk. (foto 86)
- De muuropening in de kelder is niet afgedekt, waardoor er vuil naar binnen waait. (foto 85)
- Het metselwerk van de trappentoren oogt erg vervuild, het pleisterwerk is vaak afgesprongen. (foto 87)

Sacristie (foto 88-91)

- De wanden bevinden zich in goede staat, het schilderwerk toont licht vervuild.
- Het plafond verkeert in goede toestand.
- De vloer bevindt zich in goede staat, doch is de keuze voor vloerafwerking niet in overeenstemming met de stijl van het interieur.
- De deuren verkeren in goede toestand, plaatselijk klemmen ze.
- De glas-in-loodramen bevinden zich in goede staat.

Inrichting (foto 92-108)

- Het hoofdaltaar en het tabernakel bevinden zich in goede staat. Aan de achterzijde is er een kleine beschadiging op te merken in het altaar. (foto 92)
- De zijaltaren bevinden zich in goede staat. (foto 47)
- De beelden verkeren in goede toestand, er is slechts lichte vervuiling op te merken. (foto 101-108)
- De doopvont bevindt zich in goede staat. (foto 96)

- De kruisweg verkeert in goede toestand, er zijn geen directe beschadigingen op te merken. Het geheel is wel vervuild, waardoor de kleuren niet tot zijn recht komen. (foto 97)
- De biechtstoel (zijbeuk) bevindt zich in het algemeen in goede staat. Het houtwerk is plaatselijk beschadigd, de afwerkingslaag is plaatselijk verweerd. Er ontbreken twee pinakels. (foto 99)
- De biechtstoel (onder oksaal) verkeert in goede staat, het houtwerk dient bijgewerkt te worden. (foto 98)
- De kerkstoelen bevinden zich in goede staat. Het leer is plaatselijk losgekomen. Er ontbreken enkele klinknagels. De afwerkingslaag toont verweerd. (foto 100)

Kerkhof & kerkhofmuur (foto 109-119)

- De kerkhofmuur verkeert in slechte staat, met uitzondering van de muur grenzend aan het pastoriehof. De voegen ontbreken grotendeels, plaatselijk ontbreekt er metselwerk of zijn stenen beschadigd. De afdekstenen zijn vervuild en vertonen barsten. Het gewassen beton van de afdekstenen past niet bij het karakter van de site. De westelijke muur is vervuild en sterk begroeid. (foto 116)
- Het hekwerk dat toegang biedt tot het kerkhof vertoont roestvorming. (foto 117)
- De beukenhaag verkeert in goede toestand, net als andere beplanting.
- De oude grafstenen tonen erg groen door verwerking. Aan een van de grafstenen ontbreekt het kruis. Ze vertonen plaatselijk barsten. (foto 118)
- De muren in metselwerk achter het columbarium tonen sterk vervuild. Evenals de tuinmuren aan de overzijde van het columbarium. (foto 111)
- De lindebomen bevinden zich in een gezonde toestand.
- Er is geen ruimte meer voor nieuwe graven, waardoor ontgravingen zich opdringen.

Pastorij & pastoriehof (foto 120-139)

- De gevels bevinden zich in goede staat. Er zijn geen gebreken op te merken in het metselwerk. De plint vertoont een lichte beschadiging ter hoogte van de deuropening in de linkerzijgevel. Aan de noordzijde vertoont de plint een groene verwerking. Aan de westzijde toont de plint sporen van herstelling. (foto 137, 138)
- Het dak bevindt zich in goede staat. De kroonlijst is plaatselijk beschadigd en dient hersteld te worden. De afvoeren bevinden zich in een goede staat. (foto 136)
- Het buitenschrijnwerk verkeert in goede toestand. Plaatselijk bladdert de verf af. Aan de achterzijde is één van de hardstenen lateien beschadigd. (foto 134)
- De trappen bevinden zich in goede staat, er is vervuiling op te merken. Plaatselijk zijn er enkele lichte barsten in de treden. De trap aan de achterzijde vertoont een beschadigde bovenste trede. Het smeedwerk vertoont plaatselijk roestvorming. (foto 135; 127)
- Het pastoriehof is degelijk en net aangelegd. De beplanting en verhardingen tonen goed onderhouden. De muur rondom het pastoriehof bevindt zich in goede staat.

Zie bijlage 8.03: Fotosurvey

4. BESCHRIJVING VAN DE ERFGOEDWAARDEN

4.01. Architectuurhistorische waarde

De Sint-Ursulakerk en de kerkhofmuur zijn beschermd als monument omwille van de historische, in casu architectuurhistorische, erfgoedwaarde. Het kerkgebouw is in opzet een voorbeeld van de neogotische stijl en het werk van architecten Martens en Lenertz in het begin van de 20ste eeuw. De toren getuigt van de Sint-Ursulakerk uit de 15de-eeuw en vormde de basis voor het ontwerp bij de heropbouw. De materialisatie van het gebouw toont het ambacht van het werken met Maaslandse kalksteen en de kunst van het vervaardigen van glas-in-loodramen. Daarnaast beschikt de kerk over een belangrijke kerkschat, namelijk de kerkklokken. Deze dateren reeds uit de 15de eeuw en dragen omwille van hun ouderdom en ambacht bij tot de erfgoedwaarde van de kerk. De inrichting en het meubilair van het interieur van de kerk vormen een zeer homogeen ensemble en zijn typerend voor de neogotische stijl van het gebouw. Bovendien zijn de oude altaren uit het begin van de 20ste eeuw gaaf bewaard. Daarnaast vormt het Vermeulen-orgel (1908) een representant van de orgelromantiek in Limburg. Het is een van de weinige orgelkasten ontworpen door architect Lenertz en is volledig geïntegreerd in het neogotisch geheel van het interieur.

4.02. Historische waarde

De Sint-Ursulaparochie met tuin en het kerkhof rondom de kerk zijn beschermd als dorpsgezicht, omwille van de historische erfgoedwaarde. De verschillende elementen op de site vormen visueel een homogeen ensemble, dat vanuit verschillende invalshoeken esthetische perspectieven biedt. Het kerkhof bezit zelf historische waarde als reflectie van de lokale geschiedenis. In eerste instantie door de daar begraven individuen, die afkomstig zijn uit het dorp of een bepaalde connectie met het dorp hebben. Daarnaast ook door de historische inbedding in de dorpskern. De aanwezigheid van de kerkhofmuur als afbakenend element, versterkt de erfgoedwaarde van het dorpsgezicht als geheel. Naast het visueel aspect, vormt het dorpsgezicht eveneens een historisch ensemble. De verschillende historische gebouwen zijn gaaf bewaard gebleven en vertonen hun originele verschijningsvorm, zodat het dorpsgezicht een historisch verhaal vertelt over de parochie Sint-Ursula gedurende eind 19de en begin 20ste eeuw, met verwijzing naar de 15de eeuw. Reeds in de 17de eeuw was er sprake van een kerkhofmuur, waardoor dit element eveneens bijdraagt tot de historie van de plek.

5. VISIE OP TOEKOMSTIG BEHEER

In het toekomstig beheer van de site van de Sint-Ursulakerk is de instandhouding van de erfgoedelementen elementair. De volgende uitgangspunten zijn hierbij van belang:

- Respect voor de originele geleding van het volledige ensemble, zowel in grondplan als in opstand, en de verhoudingen tussen de verschillende bouwkundige en landschappelijke elementen.
- Respect voor de neogotische stijl, zowel in materialisatie als in opstand, toegepast bij de Sint-Ursulakerk. Daarnaast respect voor de originele restanten en sporen van de 15de-eeuwse kerk.
- Respect voor de inplanting en de organiserende rol van de kerkhofmuur binnen het ensemble.
- Respect voor de opzet, zowel in grondplan als in opstand, van de pastorie.
- Respect voor het kerkhof als plaats voor eerbied, maar ook als historische ruimte.

Binnen dit ensemble zijn er verschillende elementen van belang. In eerste instantie wordt de ruimte grotendeels bepaald door de opzet van de Sint-Ursulakerk. De kerk is sinds de heropbouw in 1907-1908 in haar opzet en materialisatie nog gaaf bewaard gebleven. Het exterieur van deze kerk bevindt zich in goede toestand na de grondige restauratie (2005-2011), hier is een degelijk onderhoud voornamelijk van belang. Het interieur en de inrichting tonen daarentegen duidelijk sporen van veroudering. Het betreft nog steeds een zeer homogeen ensemble dat de neogotische stijl van het gebouw voortzet, doch is een restauratie aan de orde.

Een volgend voornaam element binnen de site betreft de kerkhofmuur. Deze vormt een historische afbakening, die de waarde van het dorpsgezicht als geheel versterkt. De organiserende, maar ook beeldbepalende rol, van deze muur dient ten alle tijden behouden te worden. Er werd slechts een gedeelte van de kerkhofmuur reeds gerestaureerd, waardoor de muur plaatselijk in zeer slechte toestand verkeert. Het herstellen van de muur in haar originele opstand en materialisatie dient als hoogdringend beschouwd te worden.

De visie voor het kerkhof richt zich in eerste instantie op het beheer van het kerkhof in functie van het verder gebruik. Het kerkhof doet dienst als gemeentelijke begraafplaats van Kleine-Brogel en zal deze functie in de toekomst behouden. Plaatsgebrek vormt reeds gedurende bepaalde tijd een probleem en dient aangepakt te worden. Een langere termijnvisie, inclusief een begraafplaatsstrategie, is dan ook aan de orde. Binnen deze visie is het behoud van de historische en sociaal waardevolle graven, die bijgevolg erfgoedwaarde bezitten, van groot belang (deze bevinden zich in de eerder aangeduide zone D). Hun beeldwaarde binnen het geheel dient bewaard te worden, bovendien is een verplaatsing niet aan de orde aangezien hun inplanting bijdraagt tot de erfgoedwaarde. Voor de recentere graven kan onderzocht worden op welke wijze begravingen in volle grond plaats kunnen maken voor bijkomende columbaria. Bij ontgravingen zal er steeds een goedkeuring van het College van Burgemeester en Schepenen nodig zijn. Aanwezige graven dienen steeds degelijk onderhouden te worden, waar nodig kunnen herstellingen uitgevoerd worden.

Een bijkomend aspect betreft de herwaardering van het kerkhof. Een heraanleg van het kerkhof is mogelijk, zolang de sereniteit en het landschappelijke karakter behouden worden. De landschappelijke elementen met erfgoedwaarde en de aanwezige padenstructuur dienen behouden te worden, evenals de meest waardevolle grafornamenten. Er dient rekening gehouden te worden met de kenmerkende structuur, het bestaande profiel, de beeldkwaliteit en inbedding in de bredere omgeving. Het kerkhof dient een plaats van eerbied te blijven, een volledige herbestemming is niet aan de orde. Er kunnen eventueel educatieve en culturele doeleinden worden toegevoegd, zolang de meditatieve waarde van het kerkhof

niet wordt beïnvloed. Ook kan het kerkhof een meer landschappelijke oftevel groenere invulling krijgen. Het opzet voor het kerkhof richt zich op het bepalen van de eigenheid en de erfgoedwaarde van het kerkhof en deze te verzoenen met mogelijke maatschappelijke functies.

Daarnaast bevindt zich binnen het beschermd dorpsgezicht de pastorie van de Sint-Ursulaparochie. De pastorie werd opgetrokken in 1895 en is sindsdien vrij gaaf bewaard gebleven. Het gebouw werd volledig gerestaureerd in 2011, waardoor het vandaag nog steeds in zeer goede toestand verkeert. Een regelmatig onderhoud is hier voornamelijk van toepassing. Hetzelfde geldt voor het pastoriehof, dit betreft een georganiseerde en onderhouden buitenruimte waarbinnen de pastorie goed tot haar recht komt. Bovendien creëert het gebied een zachte verbinding tussen de nieuwe ontwikkeling aan de zuidzijde, de pastorie en de kerk met het kerkhof.

Binnen het kader van dit beheersplan dient archeologie eveneens opgenomen te worden. Er werd nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd op de site, doch bestaat er de mogelijkheid dat er waardevolle elementen in de ondergrond aanwezig zijn. Bij werken die de ondergrond op eender welke wijze aanpassen of beïnvloeden dient een erkend archeoloog betrokken te worden en dient het nodige archeologisch (voor)onderzoek uitgevoerd te worden.

De visie richt zich uiteindelijk op een vrijwaring van het geheel voor de toekomst. De concrete richtlijnen voor dit toekomstig beheer worden als beheersmaatregelen opgenomen in het volgend hoofdstuk. Deze richtlijnen worden later opgenomen en uitgewerkt in restauratiedossiers, op te maken voor het geheel aan werken, die desgevallend gefaseerd worden uitgevoerd.

6. BEHEERSMAATREGELEN

In de volgende paragraaf wordt er een globaal beeld geschetst van de voorziene werkzaamheden. De werken worden opgesplitst in dringende instandhoudingswerken, eenmalige werken en onderhoudswerken. De geplande werken worden in detail vermeld in de bijgevoegde tabel met beheersmaatregelen.

6.01. Dringende instandhoudingswerken

Binnen dit beheersplan zijn er enkele werken die dringend uitgevoerd dienen te worden. In eerste instantie betreft het de kerkhofmuur. De muur is onstabiel door het beschadigde metselwerk en de slechte staat van het voegwerk. Waar mogelijk, wordt de kerkhofmuur hersteld. Beschadigde en ontbrekende stenen dienen vervangen te worden. Plaatselijk zullen er zones volledig gedemonteerd en terug opgemetseld dienen te worden. Het geheel dient opnieuw gevoegd te worden. De muurafdekstenen in gewassen beton worden best vervangen door een nieuwe afdek in natuursteen. Best wordt voorafgaand aan een gehele restauratie dit werk naar voren gehaald als eerste fase.

6.02. Eenmalige werken

Om te komen tot een globale restauratie van het geheel kan er een restauratiedossier opgesteld worden. Voor de verschillende elementen binnen het dorpsgezicht worden de eenmalige werken opgesomd en verduidelijkt. Voor alle ingrepen met betrekking tot die restauratie kan een premie verleend worden conform de dan geldende richtlijnen.

Sint-Ursulakerk - exterieur

Gevels

De gevels verkeren in het algemeen in goede staat. De mergel toont plaatselijk licht vervuild, deze wordt best tijdig gereinigd. De vervuiling is voornamelijk op te merken aan de noordzijde en rondom waterlijsten, aan het maaswerk of aan de dagkanten van raamopeningen. Er zijn beperkte beschadigingen op te merken, doch niet beeldbepalend. Aan de plint is er eveneens een lichte vervuiling op te merken, ook deze wordt best tijdig gereinigd. Het voegwerk ontbreekt er op bepaalde plaatsen en wordt bij voorkeur opnieuw uitgevoerd. Daarnaast vertonen voornamelijk de waterlijsten sporen van vervuiling, te wijten aan stilstaand water en de uitwerpselen van vogels. Plaatselijk is er hier mosgroei op te merken. Ook hier is een tijdige reiniging van toepassing. De gevelankers dienen op regelmatige basis opnieuw geschilderd te worden.

De afdekking van de steunberen in leien is plaatselijk vervuild en wordt bij voorkeur gereinigd. Op verschillende plaatsen is er duivenwering geplaatst op de raamdorpels in arduin, doch blijken deze niet afdoende. Deze dienen vervangen en waar nodig bijkomend geplaatst te worden.

Dak

De dakstructuur is volledig gerestaureerd en verkeert in goede toestand. Hier zijn voornamelijk algemene onderhoudswerken van toepassing. De dakbedekking verkeert eveneens in goede staat, al zou deze onderhouden moeten worden. De houten dakkapellen zijn plaatselijk verweerd, het houtwerk dient hersteld te worden. De aantasting dient opgevolgd te worden, eventueel dient het hout opnieuw behandeld te worden. De dakkapellen van de toren bevinden zich in zeer slechte staat, hier dient mogelijks het houtwerk plaatselijk vervangen te worden. De beschadigingen in het houtwerk van de kroonlijst dienen hersteld te worden. Lokaal ontbreken er houten onderdelen, deze dienen teruggeplaatst te worden. Het gehele houtwerk wordt best opnieuw geschuurd en geschilderd. Daarnaast vertoont de kroonlijst in mergel plaatselijk ook ontbrekende delen, deze dienen eveneens hersteld te worden. De

topbekroningen in metaal dienen eveneens opnieuw geschilderd te worden. De bekroningen in natuursteen dienen op termijn gereinigd te worden. Er werd reeds duivenwering geplaatst, toch is deze niet afdoende of lokaal ontbrekend. Deze dient vernieuwd of verder uitgebreid te worden. De goten en afvoeren bevinden zich in goede toestand en dienen voornamelijk goed onderhouden te worden. De elementen in pvc worden best vervangen door koperen afvoeren, de eindstukken in pvc worden bij voorkeur vervangen door gietijzeren eindstukken.

Ter hoogte van de toren zijn de aansluitingen tussen het opgaand metselwerk en de dakvlakken plaatselijk niet naar behoren afgewerkt. Er werd een koperen loket geplaatst, doch werd de bovenzijde niet afgewerkt waardoor het water in de voegen kan infiltreren. Er wordt best extra lood geplaatst, zodat de waterdichting gegarandeerd blijft.

Buitenschrijnwerk

De toegangsdeur aan de westzijde opent zeer stroef, het hangwerk dient bijgesteld en behandeld te worden. Het houtwerk wordt best opnieuw geschuurd en geschilderd. Bovendien is de deur te zwaar voor de bevestiging in de mergel en wordt deze best bijkomend verankerd. De dubbele toegangsdeur aan de zuidzijde bevindt zich in betere staat, doch is het behandelen van het sluitwerk en het schilderen van de deur ook hier van toepassing.

Het buitenschrijnwerk van de toren dient hersteld te worden, ontbrekende of aangetaste houten onderdelen dienen vervangen te worden. Het houtwerk dient volledig geschuurd en opnieuw geschilderd te worden. De galmhouten vertonen aantasting in het houtwerk, dit dient gecontroleerd en indien nodig opnieuw behandeld of vervangen te worden. De leien ter bedekking dienen gereinigd of vervangen te worden.

De glas-in-loodramen verkeren in goede toestand, evenals de voorzetramen. Mogelijkse beschadigingen in de toekomst dienen hersteld te worden.

Torenuurwerk

De wijzers en uurplaten bevinden zich in goede staat en vereisen geen directe werkzaamheden. Op termijn dient de afwerking van het opschrift en de wijzers opnieuw verguld te worden. Het centraal motordrijfwerk werkt naar behoren. Het programma-uurwerk Apollo I functioneert voldoende, doch is het systeem verouderd. Er is de mogelijkheid tot het plaatsen van een recenter, meer gebruiksvriendelijk programma-uurwerk. Het centraal motordrijfwerk functioneert, doch is relatief oud (28 jaar) en is binnen de tijdspanne van het beheersplan mogelijk aan vervanging toe.

Sacristie

De sacristie verkeert in het algemeen in goede toestand. De gevels vertonen een lichte verwerking aan de plint, deze kan mogelijks gereinigd worden. De afdekking van de brandgevels dient eveneens gereinigd te worden. Het buitenschrijnwerk bevindt zich in goede staat en dient degelijk onderhouden te worden. Het traliewerk dient tijdig opnieuw behandeld te worden. De dakstructuur en -bedekking kent eveneens een goede toestand, enkel de kroonlijst toont plaatselijke beschadiging. Waar nodig dient het houtwerk hersteld te worden. Het geheel dient geschuurd en opnieuw geschilderd te worden. De dakbedekking wordt bij voorkeur tijdig gereinigd, ook hier is er vervuiling op te merken rondom de ladderhaken. De bekroningen dienen ontroest en behandeld te worden. De dakkapellen dienen opnieuw geschuurd en geschilderd te worden, kleine herstellingen dienen hersteld te worden.

Sint-Ursulakerk - interieur

Schip – koor – kapellen

Het metselwerk in mergel aan de binnenzijde van de kerk wordt bij voorkeur gereinigd, voornamelijk het voegwerk vertoont vervuiling. De kleine beschadigingen (afgesprongen stukken steen) dienen hersteld te worden. De scheur in de zuidelijke zijde van het transept dient opgevolgd te worden. Mogelijks dient er een bijkomend stabiliteitstechnisch onderzoek uitgevoerd te worden en dient de scheur hersteld en/of bijkomend verankerd te worden. De kraagstenen in mergel vertonen eveneens een lichte vervuiling en worden best gereinigd. De zuilen in blauwe hardsteen bevinden zich in goede toestand, hier zijn geen directe werken vereist.

De vloerafwerking in cementtegels vertoont kleine beschadigingen, deze zouden hersteld of bijgewerkt kunnen worden. De verzakking kan enkel opgelost worden door de vloer gedeeltelijk te demonteren. In dit geval dient de bestaande afwerking gerecupereerd te worden. De tegels dateren nog van de heropbouw en dienen dus ten alle tijden behouden of gerecupereerd te worden.

De kruisribgewelven verkeren in goede toestand en zijn volledig. Een algemene reiniging is hier voornamelijk van toepassing, zodat de toegepaste kleuren terug tot hun recht komen. De houten dakstructuur, te bezichtigen vanuit de zolders, bevindt zich in goede staat. De aantasting betreft voornamelijk oude restanten. Het houtwerk van de bruggen dient plaatselijk hersteld te worden, bepaalde planken dienen vervangen te worden.

De glas-in-loodramen werden volledig gerestaureerd en verkeren in goede toestand. Er zijn geen directe beheersmaatregelen op te merken.

Toren

Het metselwerk in mergel wordt bij voorkeur plaatselijk hersteld en in zijn geheel gereinigd. De dagkanten van de raamopeningen dienen plaatselijk opnieuw opgemetseld te worden. De vloerafwerking in keramiektegels (gelijkvloers) vereisen geen directe werkzaamheden. De dubbele houten deuren die toegang bieden tot de zuidelijke zijbeuk vanuit het portaal bevinden zich in goede staat. Hier zijn enkel onderhoudswerken van toepassing. De houten vloerconstructies dienen degelijk onderhouden te worden, in eerste instantie dienen deze gereinigd te worden. De ontbrekende vloerafwerking wordt bij voorkeur teruggelapst. Het houtwerk van de torenspits dient regelmatig gecontroleerd te worden en tijdig opnieuw behandeld te worden. De scheuren dienen gecontroleerd te worden, wanneer nodig dienen deze bijkomend verankerd of hersteld te worden om de stabiliteit te garanderen. Om de torenspits te bereiken en voldoende te kunnen inspecteren worden er bij voorkeur ladders geplaatst vanaf de torenvoet. In de toren bevindt zich de blaasgalg van het orgel. Deze dient in eerste instantie gezuiverd en ontstof te worden. Daarbij dient de binnenzijde eveneens nagekeken te worden.

Klokkenspel

Het houtwerk van de klokkenstoel dient tijdig gecontroleerd te worden, mogelijks dient het hout opnieuw behandeld te worden. De klokken vertonen lichte beschadiging en oxidatie, doch zijn er geen herstellingswerken vereist. De elektronische luidinstallatie van de klokken bevindt zich in relatief goede toestand. De slagmassa van de klepels en de klepelkappen vertonen slijtage, doch is deze momenteel beperkt. Wanneer de slijtage dermate gevorderd is dat deze beschadiging aan de klokken zouden kunnen aanbrengen, dienen de klepels vervangen te worden. De staat van de elektromagnetische klephamers, de luidklokken en de luidbruggen is dermate goed dat er momenteel geen werken vereist zijn. De roestvorming aan de metalen onderdelen dient preventief behandeld te worden om verdere beschadiging

te vermijden. De lagers van de klokassen tonen in orde, doch kunnen deze omwille van de leeftijd plots uitvallen of defecten vertonen. In dit geval dienen ze naar origineel model vervangen te worden.

Westelijke trappentoren – oksaal

De westelijke trappentoren en het oksaal bevinden zich beide in goede toestand. Een degelijk onderhoud dient hier naar voren geschoven te worden. Het pleisterwerk is plaatselijk vervuild en zou bijgewerkt kunnen worden. De toren is toegankelijk via een houten deur, ook hier zijn geen dringende werken te verwachten.

De neogotische orgelkast dient voornamelijk gereinigd te worden. Plaatselijk dient het houtwerk bijgewerkt te worden. Op termijn wordt bij voorkeur het volledige houtwerk opnieuw behandeld. Het binnenwerk dient eveneens gereinigd en voornamelijk ontstof te worden. Dit proces dient op regelmatige basis worden herhaald. Het orgel dient opnieuw gestemd te worden.

Zuidelijke trappentoren – kelder

Het metselwerk van de trappentoren wordt bij voorkeur gereinigd en opnieuw gepleisterd. De trap in natuursteen is sterk afgesleten, doch betreedbaar. Wanneer de slijtage dermate gevorderd is dat de toegankelijkheid in het gedrang komt, dient de natuursteen hersteld te worden. Het metselwerk in de kelder kan eveneens opnieuw gepleisterd worden, al dient het vochtgehalte eerste gecontroleerd te worden. Mogelijks dient het metselwerk eerst geïnjecteerd worden. De muuropening in de kelder dient gedicht te worden, zodat er geen vuil meer naar binnendringt. De stalen profielen tonen roestvorming en worden bij voorkeur ontroest en behandeld.

Sacristie

Het interieur van de sacristie verkeert in het algemeen in goede toestand en dient voornamelijk goed onderhouden te worden. De wanden dienen tijdig opnieuw geschilderd te worden. De vloerafwerking in tegels vereist geen directe werkzaamheden, de vloerafwerking in vinyl wordt bij voorkeur verwijderd zodat de onderliggende tegels terug blootgelegd wordt. Mogelijks dienen deze gereinigd te worden. Het hang- en sluitwerk van de deuren dient tijdig gesmeerd te worden. De plafondafwerking dient voornamelijk onderhouden te worden.

Inrichting

Voor de inrichting geldt dat de verschillende stukken gerestaureerd dienen te worden door deskundigen. Indien nodig, dient er op voorhand een vooronderzoek uitgevoerd te worden zodat de juiste restauratietechnieken worden toegepast. Bij de restauratie dient steeds een maximaal behoud van de erfgoedwaarden voorop te staan. Mogelijke beschadigingen, verwerking of slijtage die gedurende de duur van dit beheersplan optreden dienen eveneens aangepakt te worden.

Het hoofdaltaar en het tabernakel vereisen geen directe werken. De kleine beschadiging in het marmer aan de achterzijde van het altaar zou hersteld kunnen worden door middel van een natuursteenherstel, doch is dit niet vereist. Op termijn dient de afwerking opnieuw verguld te worden. Het geheel dient gereinigd en ontstof te worden.

De zijaltaren bevinden zich eveneens in goede toestand, er zijn geen directe beheersmaatregelen op te merken. Ook hier dient de afwerking tijdig opnieuw verguld te worden. Het geheel dient gereinigd en ontstof te worden. Hetzelfde is van toepassing voor de communiebank.

De beelden vereisen geen directe beheersmaatregelen, een reiniging is op termijn van toepassing. De picturale lagen dienen mogelijks gefixeerd te worden, zodat de kleur behouden blijft. Waar nodig dient de polychromie bijgewerkt te worden.

De doopvont vereist geen directe beheersmaatregelen.

De kruisweg dient gerestaureerd te worden, zodat het geheel terug tot zijn recht komt. Het geheel dient gereinigd te worden, daarbij dient het vuil tussen de doeken en de spieramen verwijderd te worden. De houten raamwerken dienen geschuurd en opnieuw geschilderd te worden. De doeken dienen door een deskundige gerestaureerd te worden.

De biechtstoelen vragen om lichte restauratieve werken. Daarbij dient het houtwerk plaatselijk hersteld te worden waar beschadigingen of ontbrekende delen op te merken zijn. Dit kan doormiddel van een restauratiepasta of een gelijkaardige houtsoort. Het volledige houtwerk dient geschuurd en opnieuw behandeld te worden. De ontbrekende pinakels (biechtstoel in zijbeuk) dienen naar origineel model geconstrueerd en terug geplaatst te worden. De polychromie wordt bij voorkeur opnieuw bijgewerkt zodat de kleuren sterker naar voren komen.

De kerkstoelen dienen gerestaureerd te worden. Het houtwerk dient geschuurd en opnieuw behandeld te worden. Ontbrekende klinknagels dienen teruggeplaatst te worden. Het leer dient plaatselijk vervangen of bijkomend bevestigd te worden.

Kerkhof & kerkhofmuur

Kerkhof

Bij het beheer van het kerkhof dient voornamelijk een degelijk onderhoud naar voren gebracht te worden. De aanwezige beplantingen, verhardingen en het kerkhofmeubilair vragen om een geregeld onderhoud. Bij het groenbeheer dient er voldoende aandacht geschonken te worden aan de begroeiing van de bodem. Deze is niet enkel van esthetisch belang, maar voorkomt eveneens erosie en beschermt de funderingen van de graftekens. Momenteel bevindt er zich rondom de graven een aanplanting in gras, met sporadisch vlakken in halfverharding. Er wordt best geopteerd voor een aanplanting waarbij de gangpaden duidelijk herkenbaar zijn, zodat de structuur van het kerkhof verduidelijkt wordt. Bij het onderhoud van de aanleg dienen de zoden rondom de voet van de zerken behouden te worden en dient er geen grasmaaier rondom de zerken gebruikt te worden. Snoeiafval en overige plantenresten dienen tijdig verwijderd te worden. De lindebomen dienen nauw opgevolgd te worden, zodat hun gezondheid gegarandeerd wordt. De beeldwaarde van de bomen in het geheel dient behouden te worden.

Bij het onderhoud van de graftekens is voornamelijk een reiniging van toepassing. Hierbij dient er voorzichtig te werk te gaan met een overwogen keuze van producten en materiaal, zodat de natuursteen niet beschadigd wordt. Bij een klein onderhoud dienen de ijzeren onderdelen ontroest en behandeld te worden, de houten onderdelen dienen hersteld te worden. Eventuele barsten of andere beschadigingen dienen opgevolgd en mogelijks hersteld te worden. Open voegen en losliggende dekstenen worden best hersteld door middel van een compatibele herstmortel. Onderdelen in metselwerk dienen tijdig gereinigd of hervoeegd te worden. Wanneer er zich grote beschadigingen of gebreken voordoen, zoals ernstige verzakkingen, breuken of sterke roestvorming dient er een restaurateur geraadpleegd te worden.

Het kerkhof beschikt slechts over een beperkte oppervlakte, die momenteel volledig door graven wordt ingenomen. Om in de toekomst nieuwe graven te plaatsen, dienen er ontgravingen uitgevoerd te worden. Deze ontgravingen dienen steeds selectief uitgevoerd te worden, waarbij de eigendomssituatie en

mogelijke concessies onderzocht dienen te worden. De ontgravingen zullen steeds door het College van Burgemeester en Schepenen behandeld worden. De graven met erfgoedwaarde (graven zone D, zie bijlage 8.07) mogen in geen geval ontgraven of aangetast worden. Bij een grootschalige ontgraving dient steeds onderzocht te worden of archeologisch onderzoek noodzakelijk is.

Kerkhofmuur

Zoals reeds eerder aangegeven dient het herstellen van het metselwerk van de kerkhofmuur als een dringend instandhoudingswerk beschouwd te worden. Vervolgens dient een regelmatig onderhoud uitgevoerd te worden. Daarbij dient eventuele begroeiing verwijderd te worden, mogelijks dient de constructie gereinigd te worden. Daarnaast dient eveneens het hekwerk dat toegang biedt tot het kerkhof ontroest en behandeld te worden. De beukenhaag, aan de binnenzijde van de kerkhofmuur, dient degelijk onderhouden te worden. Een regelmatige scheerbeurt is van toepassing. De hoogte van de haag wordt bij voorkeur beperkt tot ongeveer 140cm, zodat er een duidelijke afbakening aanwezig is, doch de verbondenheid tussen het terrein en de omgeving behouden blijft.

Pastorij & pastorijs

Gevels

Het gevelmetselwerk van de pastorijs bevindt zich in goede toestand, net als het voegwerk. De plint toont geen directe gebreken, enkel sporen van herstelling aan de westzijde. De noordzijde is licht vervuild en zou gereinigd kunnen worden. De gevelankers verkeren in een goede staat, ze dienen tijdig opnieuw geschilderd te worden. Het smeedwerk aan de trappen dienen ontroest en behandeld te worden.

Dak

De dakstructuur, -bedekking en -kapellen bevinden zich in goede staat. Een degelijk onderhoud is hier van toepassing. Plaatselijk vertoont de kroonlijst een lichte beschadiging. Het hout dient hier hersteld te worden, vervolgens dient het geheel opnieuw geschilderd te worden.

Buitenschrijnwerk

Het buitenschrijnwerk verkeert eveneens in goede toestand. Wanneer de verf verder afbladdert, dient het houtwerk geschuurd en opnieuw geschilderd te worden. Daarnaast is een algemeen onderhoud van belang.

Pastorijs

Het pastorijs is degelijk en ordelijk aangelegd. Opnieuw wordt hier een algemeen onderhoud naar voren geschoven. Het betreft in eerste instantie het onderhoud van de beplanting, inclusief tijdig snoeien en indien nodig herplanten of vervangen van de vegetatie. Daarnaast dient de aanwezige verharding onderhouden te worden. Deze dient tijdig gereinigd te worden, mogelijke beschadiging dient hersteld te worden. De muur rondom het hof bevindt zich in goede staat, ook hier zijn geen directe restauratiewerken op te merken. De kastanjeboom dient opgevolgd te worden, zodat de boom in goede gezondheid blijft en de beeldwaarde van deze boom in het geheel gegarandeerd wordt.

Bij de vermelde beheersmaatregelen dient archeologie steeds in overweging genomen te worden. Werkzaamheden die de ondergrond in eender welke wijze beïnvloeden dienen op voorhand degelijk bestudeerd te worden, mogelijks met het advies van een erkend archeoloog.

6.03. Onderhoudswerken

Naast een globale restauratie is een onderhoudsplan op lange termijn van essentieel belang om de erfgoedwaarden te behouden. Het belang van onderhoud is zowel van toepassing voor de bouwkundige elementen als voor de aanleg van de site. Voor de kerk en de pastorie betreft het een regulier onderhoud van de verschillende elementen van het gebouw, waarbij het interieur van de kerk eveneens opgenomen dient te worden. Een aantal elementen vragen daarbij om een specifiek onderhoud, onder andere de orgel en het klokkenspel. Daarnaast dient de site degelijk onderhouden te worden. Het betreft een onderhoud van de beplantingen, de verhardingen en andere inrichtingen. De onderhoudswerken dienen allen op regelmatige basis uitgevoerd te worden.

Zie bijlage 8.05. Tabel beheersmaatregelen

7. OPVOLGING EN EVALUATIE

7.01. Chronologie van de eenmalige werken

De uit te voeren (restauratie)werken kunnen in een aantal stappen uitgevoerd worden. Om deze chronologie te staven werden de verschillende werken in detail beschreven in voorgaande nota. De dringende instandhoudingswerken dienen als eerste en spoedig uitgevoerd te worden. Vervolgens kunnen de diverse eenmalige werken uitgevoerd worden, mogelijks in verschillende fasen. Daarbij kan er een opsplitsing gemaakt worden voor het exterieur van de kerk, het interieur van de kerk, het kerkhof en de pastorie met het pastoriehof.

7.02. Restauratiewerken

Na de goedkeuring van het beheersplan, wordt er bij voorkeur spoedig een dossier ingediend voor de dringende instandhoudingswerken. Dit betreft een restauratiedossier volgens de standaardprocedure, omwille van de beperkte omvang en de hoogdringendheid. Voor de eenmalige werken aan het interieur van de kerk, wordt er best een restauratiedossier volgens de bijzondere procedure opgesteld. Voor de overige werken aan het exterieur van de kerk, het kerkhof en de pastorie met tuin kunnen er dossiers volgens de standaardprocedure worden uitgewerkt. Deze werken zijn beperkt in omvang en richten zich voornamelijk op een degelijk onderhoud.

De richtlijnen van het agentschap Onroerend Erfgoed worden verwerkt in de verschillende restauratiedossiers. Tijdens de werken wordt de erfgoedconsulent wekelijks uitgenodigd op de werfvergadering. Voorafgaand zullen de dossiers tevens uitvoerig overlegd worden.

Na het beëindigen van de werken, tijdens de voorlopige oplevering, wordt het as-built dossier en het restauratieverslag overhandigd aan het agentschap Onroerend Erfgoed. Alle daartoe benodigde stukken worden hierin opgenomen.

7.03. Onderhoudswerken

Na de restauratie is een degelijk onderhoud essentieel om de erfgoedelementen te vrijwaren op lange termijn. De reeds aangehaalde onderhoudswerken dienen op terugkerende basis uitgevoerd te worden. Om een degelijk nazicht van het monument te verzekeren, is het aangewezen om de overeenkomst met Monumentenwacht voort te zetten. Het jaarlijkse onderhoud aan klokken en uurwerk wordt eveneens best behouden. Daarnaast is eveneens een jaarlijks onderhoud van het orgel aangewezen.

Er dient een onderhoudslogboek bijgehouden te worden, waarin iedere zes jaar de toestand van het monument besproken wordt. Dit logboek bevat een toestandrapport van de huidige toestand en de toestand van zes jaar geleden. Daarnaast worden de (preventieve) maatregelen en onderhoudswerken opgelijst die gedurende de voorbije zes jaar werden uitgevoerd. Dit onderhoudslogboek is eveneens van belang voor de aanvraag van een aanvullende erfgoedpremie voor goed onderhoud.

8. BIJLAGEN

Bijlagen	Niet van toepassing	Bijgevoegd
Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)		Bijlage 8.01 Kadastrale afbakening
Lijst van geplande werkzaamheden		Bijlage 8.05 Tabel beheersmaatregelen
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating		Bijlage 8.05 Tabel beheersmaatregelen
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	X	
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	X	
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed	X	
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	X	
Lijst van cultuurgoederen		Bijlage 8.06 Lijst van cultuurgoederen
Lijst van geplande werkzaamheden aan een orgel dat dateert van na de Eerste Wereldoorlog	X	
Bibliografie (overzicht referenties)		Bijlage 8.04 Bibliografie
Extra bijlage (bvb. foto's, ...)		Bijlage 8.02 Beschermingsbesluit Bijlage 8.03 Fotosurvey Bijlage 8.07 Graven met erfgoedwaarde